

yagmur, yangilmas bilge yangku = usta atıcı yağmur, yanılmaz bilgin yankı", (usta atıcı yağmurdur; çünkü yağmurun nişan yeri yeryüzüdür, yeryüzü geniştir, atılan şey sapmaz, bir yana düşer. Her şeyde doğru söyliyeni bilgin, yankıdır; çünkü ne söylersen sana öylelikle cevap verir). Bu sav, bir yanlış iş işleyip te özür dileyeni kimse için söylenir.

يلنكو yalngu: Cariyelerin oynadığı bir oyundur. İpin iki ucu bir ağaca veya bir direğe bağlanır, ortasına cariyeye oturur, ayağıyla yeri teper, böylelikle kâh yükselir, kâh alçalır (salıncak oyunu).

يىنچكا yinçge: İnce. " يىنچكار قو yinçge turku = ince ipek kumaş", " يىنچكا قيز yinçge kız = odalık kız", " يىنچكا كىشى yinçge kişi = Tanrıya ibadet eden, tapan".

يىنچكا yengge: Yenge, büyük kardeşin karısı.

+
+ +

فَعَالُو AYRIMI

تياىنكو tayangu: Mabeyinci, perdecisi başı. Türklerde " حاجب hâcib" kelimesi yayıldıktan sonra bu söz unutulmuştur. Aslı " يىندى tayandı" fiilinden alınmıştır. Hakan bu adama güvenir. Halk ta buna inanır

ki kendi dileklerini ve işlerini o a-
dam Hakana olduğu gibi eriştirir ve
sonra da cevabını alır.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنْجِلَا yangıla: " أَلْأَيْشِغْ يَنْجِلَا قَلْدِيْ ol ışığ yan-
ğıla kıldı [= o, işi yeniden yaptı,
ikinci defa olarak başladı".

Üç harfli ayrımlar bitti.

+
+ +

BU, DÖRT HARFLİ AYRIMLARDIR

HER HAREKESİYLE

فَعْلَلِ ، فَعْلَلِ AYRIMI

تَنْجُ' tengüç: Saçayağı gibi yarım arşın yüksekli-
ğinde olan her şey.

سَنْجُ' sengeç [++]: Fındık gibi küçük ve tatlı bir
elma.

سَنْكُرُ' songkur: Sonkur kuşu, yırtıcı kuşlardan bi-
rinin adıdır. Bu " طَغْرِيْلِ togrıl" ku-
şundan küçüktür.

كُوْنْجَارُ' koçnar: Koç. Şu savda dahi gelmiştir :

[+] Bu kelime bugün bile Orta Anadolu köylerinde yaşamakta-
dır, "yenile geldim" derler, "yeniden geldim" demek-
tir. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda سَنْجُ' şeklinde gö-
rülen bu kelime yanlışdır. Doğrusu " سَنْجُ' sengeç" ola-
caktır. Bk. Dv. I, 379, 6. B. A.

iki koçnar başı bir aşğta [+]
koçnar başı bir aşğta [+]
pişmas = iki koç başı bir tencerede pişmez".
Bu sav, bir yerde toplanan ve birisinin çıkması gereken iki başbuğ veya iki bey için söylenir.

كوچنكار باشی Koçnar başı: Bir şehir adı.

قنكداش kangdaş: "قنكداش قداش kangdaş kadaş = babaları bir olan kardeşler". Şu savda dahi gelmiştir: "قنكداش قما اروز - kangdaş kuma urur igdiş örü tartar = baba bir olanlar birbirini çekemedikleri için çok döğüşürler. Ana bir kardeşler aralarında sevgi olduğu için birbirine yardım ederler.

منكغۇ munğluğ: "منكغۇ ار munğluğ er = bunlu adam, sıkıntıda olan kişi".

تنكسۇ tangsuk: "تنكسۇ نانك tangsuk neng = şaşılacak şey, acayip nesne". -Nefisliği dolayısıyla- bir adamın arasına bulabildiği yemek için "تنكسۇ ااش tangsuk aş" denir.

تړنگۇ tırnğak: Tırnak.

قنكرار kingrak: Et ve hamur kesilen satıra benzer büyük bıçak.

[+] Bu kelime Divanın birçok yerlerinde "اشیç aşış" şeklinde geçmiş iken burada "اشیç aşğ" şeklinde gösterilmiştir, dikkat ! B. A.

قَزْنُكُوْ kaznğuk: Kazık. Bu sözden alınarak kutup yıldızına " تَرَقَزْنُكُوْ [+] temür kaznğuk" denir, "demirden yapılmış kazık" demektir; sanki gök bunun üzerinde dönüyor.

قِنْغَرَاقْ çingrak: " جِنْغَرَاقْ اَوْنُ çingrak ün = gür ve pürüzsüz ses".

قَنْغَرَاقْ kanğrak: Damak [++].

قَنْكِسِقْ kanğsık: " قَنْكِسِقَاتَا kanğsık ata = üvey baba".

قَنْكِسِقْ اَغْلُ kanğsık: " قَنْكِسِقْ اَغْلُ kanğsık ogul = üvey oğul".

[+++] قَلِنْكُوْ kalnğuk: Başta hasıl olan kepekler. Kürk ve deri gibi şeylere yapışkan bir şeyin bulaşmasıyle meydana gelen kıvrıntı.

قِنْغَلُكْ ünğlük: Baca, pencere.

قِنْغَلُكْ çenglik: Sarmaşık otu.

قَنْغَلُكْ könğlek: Gömlek.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " قَزْنُكُوْ kazunğuk" şeklinde çıkan bu kelime yanlış olsa gerektir. Doğrusu bizim yazdığımız gibi olmalıdır. Ancak bu şekilde ayrımın başlığına uyabilir. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " قَنْغَرَاقْ kanğrak" kelimesinin arapça izahında قَنْغَرَاقْ denilmiş. Biz de o yolda dilimize çevirdik ise de قَنْغَرَاقْ ve قَنْغَرَاقْ kelimelerinin "çan" anlamına geldiğini bildiğimiz için bu kelimenin قَنْغَرَاقْ şeklinde yazılması gereklidir. Bugün bile Türkiyede "kanğrak", "çan" manasına gelmektedir. B. A.

[+++] Yazma ve basma nüshalarda bu kelimenin harekesi " قَلِنْكُوْ kalinğuk" şeklinde ise de bizce bu, yanlış olmalıdır. Doğrusu bizim yazdığımız gibi olacaktır. Çünkü öbür türlü ayırımın başlığına ve ölçüsüne uymamaktadır. B. A.

دنگال dangal: Saman kesmiđi.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنْجَعُ yengeç: Yengeç. Oğuzca.

يَلْنُغُسُ yalngus: " يَلْنُكُوسُ آزُ yalngus er = yalnız adam". Başkası da böyledir. Şu savda dahi gelmiştir: " يَلْنُكُوسُ قاز اُتْماسُ yalngus kaz ötmes = bir tek kaz ötmez". Bu sav, işlerinde başkasından yardımlaşmakla emrolunan kişi için söylenir.

يَنْكُرُقُ yangrak: Dağ kıvrımı, büküntüsü, uçurum ve altında dere akan bir yoldur ki oradan adam sıçramakla ve buna benzer şeylerle geçebilir.

يَنْكُشُقُ yangşak: " يَنْكُشُقُ آزُ yangşak er = yanşak kimse, geveze adam".

يَلْنُكُوكُ yalnguk: Tanrı esenliyesi Âdem atamız. Şu savda dahi gelmiştir: " يَلْنُكُوكُ اُغْلُ يوق اذور- yalnguk oğlu yokadhur edhgü atı kalır [+] = âdem oğlu yok olur; iyi adı kalır", (âdem oğlu ölümle yokluğa gider, iyi adı kalır). Bu sav, her zaman iyilik yapmakla emrolunan kimse için söylenir.

[+] Yazma ve basma nüshalarda يَلْنُكُوكُ kelimesi " يَلْنُكُوكُ yalnguk" şeklinde yazılmış ise de bu da yanlış olacaktır. Başlığa ve ayrımın ölçüsüne uymak için bizim yazdığımız gibi yazılır. B. A.

يَلْنُكُ yalnguk: Bütün insanlara verilen genel bir ad. Şu beyitte dahi gelmiştir:

يَغَارُ دُرُ يَلْنُكُفَكَ نَانِكُفَار
بَلِكُ آرِي يَا غِسِنُ نَالِكُ سَفَار

Yagı erür yalngukunğ nenği tawar
Bilig eri yagısın nelik sewer
"İnsan oğlunun malı duşmandır; bilgi adamı niçin duşmanını sever".

يَلْنُكُ yalnguk: Cariye. Oğuz, Kıpçak ve Suvarlarca.
يَلْنُكُ yalnguk: İşte, sözde, bunun gibi şeylerde yapılan yanlışlık.

+
+ +

BU AYRIMDAN GUNNELİLER

تَبَجْنَك tapçang: Sofra biçiminde üç ayağı bulunan bir şeydir. Bağ bekçisi üzerine çıkarak çardaktaki üzümleri toplar.

جَلْبَنَك çalpanğ: Sıvık çamur.

جِفْشَانَك çifşeng: " جِفْشَانَك جِفْرُ çifşeng çağır = ekşi şira".

جَفْشَانَك çefşeng: Koyun kırpılan makas, kırkı. Çiğilce.

جَشَانَك çewşeng: Gözü sulu kimse, gözünden her zaman su akan kişi.

كَفْشَانَك kefşeng: Harman temizlendikten sonra gelen kimseye verilen buğday, arpa, azık gi-

bi armağan [+].

سُفْلَانِكْ suwlang: "سُفْلَانِكْ يِنَاچْ suwlang yıgaç = dalı,
budığı olmiyan ağaç".

سُفْلَانِكْ suwlang: "سُفْلَانِكْ سَبِجْ suwlang saç = kıvırcık
olmiyan düz saç".

قَلْقَنَكْ kalkang: Kalkan. "قَلْقَنَكْ kalkan" dahi de-
nir.

+
+ +

BU AYRIMDAN MENKUS OLAN

تَيْلَنَكْ taylang: "تَيْلَنَكْ اَرْ taylang er = ince,
kibar, güzel, boylu boslu, rengi par-
lak, elbisesi temiz adam". Bu kelime
en ziyade gençlerde kullanılır. "تَيْلَنَكْ"
تَيْلَنَكْ يَكْتْ taylang yigit = dalyan gibi
genç".

+
+ +

BU AYRIMDAN ج Lİ GUNNELİ

قَزَغَنَجْ kazganç: Kazanç.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كَفْسَنَكْ şeklinde yazılan bu kelimenin üçüncü harfinin noktası ve bütün harflerin harekesi yoktur. Brockelmann kaynak göstermek sizin bunu "kefşeng" imlâsında yazmış. Biz de öyle aldık ise de burada bir yanlışlık olsa gerektir. Başkurtlar harman yerine gelen adama verdikleri zahire armağanına "kefeng" derler. Harmana gelen adam "ırdına bereket" der. Harman sahibi de meydanda bulunan hasılattan bir miktarını gelen adamın çuvalına veya eteğine koyarak "sana da kefeng" der. B. A.

قورقۇچ korkunç: Korkunç.

تەزگىنچ tezginç: Dağ dönemeci, dağ bükümü. Başkası da böyledir. Büküntülü, kıvrık yola "تەزگىنچ يول" tezginç yol" denir.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يۈرگىنچ yörgenç: "Tezginç" anlamınadır.

يۈرگىنچ yörgenç: Ağaçlara sarılan ve onları kurutan bir çeşit bitki; sarmaşık.

+
+ +

فەلکەلۈ AYRIMI

قنكرغۇ kongragu: Çan, tongurak.

قنكرغۇ kongragu: Kulağın altında bulunan çikikça kemik.

سەنگرگۈ sengregü: "سەنگرگۈات" sengregü at = kendisinde engi hastalığı bulunan at"; bur-nundan irin gibi sümük akar. Her za-man burnundan sümük akan çocuğa bu-nunla söğülür.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يىنگىدەگۈ yingdegü: "Sümüklü" demektir. Çocuklara sö-ğüldüğü zaman böyle denir.

+
+ +

BU AYRIMDAN BEŞLİ OLAN
HER HAREKESİYLE **فَعْنَلَالِ** AYRIMI

سِنْكَرْسُوكُ sinqarsuk: İki kişi bir ata bindiğinde ikincinin oturduğu yer.

مِنْكَزْكَكْ münğüzgek: Çalışma yüzünden elde peyda olan katılık, nasır.

+
+ +

SONU GUNNELİ OLAN

قَرَنْكُو karanggu: Karanı, karanlık.

قَرَنْكُو kazangku: " **يَبِ قَرَنْكُو بَلْدِي** yıp kazangku boldı = ip açılamiyacak derecede çok karıştı".

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنْكِلْفَانُ yangılğan: " **يَنْكِلْفَانُ أَرُ** yangılğan er = yanılan adam". Herhangi geçen bir şeyi unutan, yanılan kişi.

+
+ +

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

تَنْكَلْجِ tengelgüç: Dölengeç denilen kuş. Oğuzca [+].

تَنْكَلْجُونُ tengelgün: Dölengeç kuşu. Öbür Türklerin dilince.

[+] Bugün Anadolu'da "dölengeç" denilen bu kuşun eski yazılışının "tölengeç" olması lâzım gelir ise de metinde ت harfinin üzerinde bir üstün görülmektedir. B. A.

تنگرگان tengirgen: Tanrıya tapınan bilgin [+] . Müslüman bulunmayan Türklerin dilince.

+
+ +

BU AYRIMDAN ALTILILAR

يَنكَلْدُرُق yangalduruk: Kepeneğin arkasına dikilmiş olan bir keçe parçasıdır ki yağmurdan, tipiden başı korumak için kullanılır. Kukuleta, başlık.

Bu kitapta iki sâkin bir arada bulunmadı. Çünkü genizden gelen ses ağırdır. İki sâkinin bir araya gelmesi zaten ağırdır. Gerek gunne ve gerek iki sâkinle kelimeyi söylemek imkânsızdır. Onun için gunne ذ لا قه harfleriyle birlikte gelmiştir. Söylenmek bu şekilde kolaylaşır; bu, azdır. İki sâkinle bir gunne ancak şu "سوزگريگي" sözengri kişi" kelimesinde gelmiştir [++] , "saçma sapan söyleyen kimse" demektir. Bu kelime de ذ لا قه harflerinden olan ر var-

[+] Bu kelimenin "tengirgen" imlâsında olması lâzım ise de bu ayrıma ve bu ayrımın ölçüsüne uymak için kelimenin "تنگرگان" tengirgen" olması lâzım geliyorsa da dikkat. B. A.

[++] Metinde سوزگري şeklinde yazılan bu kelime "سوزگري" sözengri" imlâsında olacaktır. Çünkü kelime de gunne bulunması lâzımdır. Bu da ancak gösterdiğimiz şekilde olabilir. B. A.

dir. Bu suretle sözün akışı kolaylaşmıştır. Bunu iyi bil.

Gunneli isimler ayrımı bitmiştir.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ ADIYLA

BU, GUNNELİLERDEN FİLLER KİTABIDIR

İKİ HARFLİLER AYRIMI

تنگدی tengdi: " قش تنگدی kuş tengdi = kuş havalandı". Ok havada yükselerek gözden kaybolursa " اق تنگدی ok tengdi" denir [+]. (تنكار - تنكماك) (tenger - tengmek).

تنگدی tangdı: " لالانك باشن تنگدی lol anıñ başın tangdı = o, onun başını bir sargı ile sardı". Herhangi bir şeyi iple sıkıca sarmak yine böyledir; (تنكار - تنكاف) (tangar - tangmak).

تنگدی tongdı: " سۇق تنگدی suw tongdı = su dondu". Başkası da böyledir, " آز تنگدی

[+] Bu kelimenin mazi sıygası yazma nüshada " سینگدی singdi" ve muzariyle mastarı " تنكار - تنكماك" şeklindedir. Bay Kilisli basma nüshaya تنگدی imlâsında almıştır. Yazma nüshada سینگدی şeklinde gösterilen mazi sıygasının yanlış olduğuna şüphe yok. Kaşgarlı bunun ت ile bağliyaçağını göstermektedir. Yalnız Bay Kilisli ت harfini esre göstermekle Brockelmann gibi hata etmiştir. Kelimenin ilk harfi üstüm olacaktır. Bk.Dv.III,293,9. B. A.

er tongdı = adam soğuktan dondu, öle-
yazdı", (تنگار-تنگماق),
tongar -
tongmak).

سینگدی singdi: " آش سینگدی = yemek
sindi, hazmedildi", " سوڧ ييركا سینگدی",
suw yerge singdi = su yere sindi",
" سوز گنگلگه سینگ-
دی = söz kalbe girdi, işledi", (سنگار-),
ازدك قشقا سینگەر - سینگمك); " اردك قشقا
سینگدی ördek kamaşka singdi = ördek
kamaşlığa veya çörçöpün arkasına sak-
landı". Bir adam sahibine sormaksızın
bir kimsenin evine veya başka bir yere
girip sinerse yine böyle denir, (سنگار-),
سینگەر - سینگمك).

مۆنگدی möngdi: " ات مۆنگدی = at ayak-
larını topladı ve tekme attı", (مۆنگار-),
مۆنگەر - möngmek).

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يینگدی yengdi: " اران يینگدی = bir
işte adam onu yendi, alt etti". Oğuz-
ca ve Kıpçakça, (ينگار-ينگماك),
yenger - yengmek).

+
+ +

ÜÇLÜLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE ORTASI SÂKİN OLAN

فَعْلَدِي AYRIMI

تَنگُردِي tengürdi: "أَرَأَيْتَ كَرْدِي" er ok tengürdi = adam göğe doğru yükselen bir ok attı, ok gökte kayboldu". Kuş elden bırakılır da uçarak gözden kaybolursa yine böyle denir, (تَنگُر - تَنگُرْمَاك) tengürer - tengürmek).

سِنگُردِي singürdi: "أَلْتَجُو سِنگُردِي" ol tançu singürdi = o, tıkımı yuttu, hazmetti". Başkası da böyledir, (سِنگُر - سِنگُرْمَاك) singürür - singürmek).

سِنگُردِي singirdi: "يَاغْنِي تَرِيگَا سِنگُردِي" yağnı terige singirdi = yağı deriye sindirdi, emdirdi". Başkası da böyledir, (سِنگُرد - سِنگُردِي) singirir - singirmek).

قَنگُردِي kongürdi: "أَرَأَيْتَ قَنگُردِي" er yığaç kongürdi = adam ağaç söktü, kanırdı". Başkası da böyledir. Rüzgâr bir şeyi sökerse yine böyle denir, (قَنگُر - قَنگُردِي) kongürür - kongürmek).

كِنگُردِي kingürdi: "أَرَأَيْتَ كِنگُردِي" er ewin kingürdi = adam evini genişletti". Başkası da böyledir, (كِنگُر - كِنگُردِي) kingürür - kingürmek).

تَنگُردِي tangızdı: "أَرَأَيْتَ تَنگُردِي" er öpkesinde

tanğızdı = adam öfkesinden şişti". Bu, öfke ile kabarmaktır. "أَبْكَ تَنْكَرْدِي" öpke tanğızdı = ciğer şişti". Bu, ciğer yemeği pişerken iyice pişsin, olgunlaşsın, kabarsın diye üzerine hardal ve sirke dökmektir. (تَنْكَرُورُ - تَنْكَرْمَاقُ).
tanğızar - tanğızmak).

تَنْكَشْدِي tenğeşdi: "تَنْكَشْدِي نَانَلْت" tenğeşdi neng = nesne denkleşti, bir şey bir şeye denk oldu". Şu parçada dahi gelmiştir :

مِنْكَ بِلَا كَيْنْكَشْدِي بِلْكَ مَنْكَ تَنْكَشْدِي
آرَنْ بِلَا سُنْكَشْدِي أَلْ لَارْ بَشِنْ أَلْ يُوَارْ

Mening bile kenğeşdi

Bilgi manğa tenğeşdi

Eren bile sünğüşdi

Alplar başın ol yuvar

"Benimle danıştı, aklı bana denk oldu. Yiğitlerle çarpıştı, yiğitlerin başını yuvarlıyor".

(Benimle müşavere etti. Benim aklım onun aklına denk oldu. Savaşta çarpıştı, top gibi yiğitlerin başını yuvarlıyan odur). (تَنْكَشُورُ - تَنْكَشْمَاكُ).
tenğeşür - tenğeşmek).

تَنْكَشْدِي tünğüşdi: "أَرْ تَنْكَشْدِي" er tünğüşdi = adam başını eğdi", (تَنْكَشُورُ - تَنْكَشْمَاكُ)

tüngüşür - tüngüşmek).

تونگۇشدى tonguşdı: " تونگۇز تونگۇشدى =
domuz, gözlerini dikerek adamın üzeri-
ne saldırdı", " ار تونگۇشدى er tonguş-
dı = adam bir işi kabul etmekten çe-
kindi; gözlerini, öğrenerek, emreden
adama dikti", (تونگۇشور - تونگۇشماك)
tonguşur - tonguşmak) [+].

سینگىشدى singişdi: " سۇقلاق سینگىش سۇقلاق suqlar kamuğ singiş-
di = sular bütün çekildi". Başka biri-
nin parçaları arasına sinen, sızan
herhangi bir akar için de böyle denir,
(سینگىشور - سینگىشماك)
singişür - singiş-
mek).

سۇنگۇشدى süngüşdi: " اكي ار برلا سۇنگۇشدى ikki er birle
süngüşdi = iki adam birbiriyle savağ-
ta süngüleştii ve dürtüştü", (سۇنگۇشور -
سۇنگۇشماك)
süngüşür - süngüşmek).

كېنگەشدى kengeşdi: " اول منكا كېنگەشدى ol manğa
kengeşdi = o, benimle danış etti, da-
nıştı, müşavere kıldı", (كېنگەشور - كېنگەشماك)
kengeşür - kengeşmek).

اونگۇقتى onğuktı: " انك يوزى اونگۇقتى eniğ yüzi onğuk-
tı = hastalıktan ve buna benzer şeyden
onun yüzü buruştu", " برنج انكقتى bar-

[+] Basma nüshada تونگۇشماك şeklinde çıkan bu kelime yanlış-
tır. Yazma nüshada dahi önceden böyle iken sonradan bir
düzeltme görerek تونگۇشماك şekline sokulmuştur. Biz
doğrusunu aldık. B. A.

çin onğuktı = ipek kumaşın tazeliği,
güzelliği, parlaklığı gitti", (انگھتار -
انگھتار onğukar - onğukmak).

منگھتوق munguktı: " er munguktı = adam
bunlandı, sıkıntıya düştü", (منگھتار -
منگھتوق mungukar - mungukmak).

انگھدی onğuldi: " سۆکل انگھدی sökel onğuldi = has-
ta düzeldi, iyi oldu", " ایشر انگھدی
iş onğuldi = karışık iş düzeldi", (انگھور -
انگھور onğulur - onğulmak).

انگھدی üngüldi: " ییغاج انگھدی yıgaç üngüldi = ağaç
oyuldu". Başkası da böyledir, (انگھور -
انگھور üngülür - üngülmek).

تنگھدی tangıldı: " باش تنگھدی baş = baş
sarıldı". Herhangi bir şey iple bağla-
nırsa yine böyle denir, (تنگھور -
تنگھور tangılur - tangılmak).

تنگھدی tonguldi: " ار ایشین تنگھدی er ıştın tongul-
di = adam işten ümidini kesti" [+],
(تنگھور - تنگھور tongulur - tongulmak).

تنگھدی tangındı: " ار بشین تنگھدی er başın tangın-
dı = adam başını bir sargı ile sardı,
başlıbaşına bu işi gördü, yaptı", (تنگھور -
تنگھور tangınur - tangınmak).

+
+ +

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelimenin mastarı
ve muzariî yazılmamıştır. Biz koyduk. B. A.

تُنْغُوتِي tünğütti: " اَرْبِشْ تَنْكُوتِي er başın tün-
ğütti = adam başını eğdi". Başkası da
böyledir, (تَنْكُوتُور - تَنْكُوتَاكْ tün-
ğütür - tünğütme).

تَنْغِيتِي tengitti: " اَرَاوُ تَنْكِيتِي er okın ten-
ğitti = adam okunu göğe doğru yükselt-
ti", (تَنْكِيتُور - تَنْكِيتَاكْ ten-
ğitür - tenğitme).

كِنْغِيتِي kingitti: " اَرَاوُ كِنْغِيتِي er ewin kingitti =
adam evini genişletti". Başkası da
böyledir, (كِنْغِيتُور - كِنْغِيتَاكْ kin-
ğitür - kingitme).

+
+

DÖRT HARFLİLER

كِنْكَادِي kengedi: " اَلْ مَنْكَ كِنْكَادِي ol manğa ken-
ge-di = o, işini benimle danıştı, görüş-
tü", (كِنْكَارُ - كِنْكَامَاكْ kenger -
kengemek).

كِنْكَوُدِي kingüdi: " يِرْ كِنْكَوُدِي yer kingüdi = yer
genişledi". Başkası da böyledir, (كِنْكَوُرُ -
كِنْكَوُمَاكْ kingür - kingüme).

+
+

يُنْكَادِي yongadı: "أَلْ أُنِي كَايُنْكَادِي" ol anı begge
yongadı = o, onu beye yanıktı, şikâyet
etti". Başkası da böyledir, (يُنْكَازُ -
يُنْكَامَاقُ yongar - yongamak).

+
+

DÖRTLÜLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE فَعْلَانِي AYRIMI

تَنْكَرْدِي tengtürdi: "أَلْ قُشْرُ تَنْكَرْدِي" ol kuş tengtür-
di = o, kuşu elinden saldırdı". Cku e-
linden havaya doğru saldırırsa yine
böyle denir, (تَنْكَرُرُ - تَنْكَرُمَاكُ)
tengtürür - tengtürmek).

تَنْكَدَرْدِي tönğderdi: "أَلْ أَيَا قُتْشُكَدَرْدِي" ol ayak
tönğderdi = o, kabı dönderdi, altını
üstüne getirdi". Başkası da böyledir,
(تَنْكَدَرُرُ - تَنْكَدَرُمَاكُ)
tönğderür - tönğ-
dermek).

سِنْكَدُرْدِي singdürdi: "سُجْكَ أَشِغْ سِنْكَدُرْدِي" süçik aşığ sing-
dürdi = şarap yemeği sindirdi, hazret-
tirdi", (سِنْكَدُرُرُ - سِنْكَدُرُمَاكُ)
singdürür -
singdürmek). "أَلْ أُنِي كَا سِنْكَدُرْمُ" ol anı
ewge singdürdi = o, onu eve sindirdi,
sakladı".

مُنْكَرْدِي munğkardı: "أَلْ أُنِي مُنْكَرْدِي" ol anı munğkardı =

o, onu bunalttı, sıkıntıya soktu",
(مُنْكَرُرُ - مُنْكَرُمَاقُ) mungkarur - mung-
karmak).

تَنگَرْدِي tengerdı: "أَلْ بِيْرُ نَانِكِي بِيْرُكَ تَنگَرْدِي" ol bir neng-
ni birge tengerdı = o, iki şey arasını
veya bir şeyi bir şeye denkleştirdi",
(تَنگَرُوْر - تَنگَرُمَاكُ) tengerür - tenger-
mek).

تَنگَلَشْدِي tengleşdi: "بِيْرُ نَانِكُ بِيْرُكَ تَنگَلَشْدِي" bir neng birge
tengleşdi = bir şey bir şeyle denkleş-
ti, denk oldu", (تَنگَلَشْمَاكُ - تَنگَلَشْمُوْرُ)
tengleşür - tengleşmek).

تِنگَلَاشْدِي tınğlaşdı: "أَلْ مِيْنِكُ بَرُ لَسُوْرُ تِنگَلَاشْدِي" ol benim
birle söz tınğlaşdı = o, benimle söz
dinlemekte yarış etti", (تِنگَلَاشْمُوْرُ - تِنگَلَاشْمَاقُ)
tınğlaşur - tınğlaşmak).

تَانگَلَاشْدِي tanğlaşdı: "كِيْشِيْلَا بُوْ اِيْشِيْعُ تَانگَلَاشْدِي" kişiler bu
ışığı tanğlaşdı = halk bu işe şaştı,
taaccüp etti), (تَانگَلَاشْمُوْرُ - تَانگَلَاشْمَاقُ)
tanğlaşur - tanğlaşmak). Şu parçada
dahi gelmiştir :

أُرْدِي بُلِيْتُ اِنگَرَسُو
كُرُرُ تَقِيْ مَنگَرَسُوْرُ
اَقْتِيْ اَقِنُ مَنگَرَسُو

Ördi bulıt ingraşu

Aktı akın münğreşü

Kaldı budun tanğlaşu

Kökrer takı manğraşur

"İnliyerek bulut koptu, gürültü ile seller aktı, halk hayret etti, şaşaladı. Bağırarak ta kükrer".

(Yağmuru anlatarak diyor ki: İnilti ile bulutlar toplandı. Bulutlardan gürültü ile seller aktı. Halk bundan şaşaladı. Bulut, şimşek çakar, bağırır).

مِنْكَدَشْدِي mengdeşdi: " اِكِّي اُرَاغْتْ مِنْكَدَشْدِي iki uragut mengdeşdi = iki kadın birbirinin yüzünün kollarını aldılar, kıl yoluştular", (مِنْكَدَشْمَاكْ - مِنْكَدَشْوُرُ mengdeşür - mengdeşmek).

+
+ +

BU AYRIMDAN BAŞKA BİR ÇEŞİT

مِنْكَشْدِي mingeşdi: " اَلْ مِيْنِكْ بَرَلَا مِنْكَشْدِي ol mening birle mingeşdi = o, benimle bir ata binmişti". Başkası da böyledir, (مِنْكَشْوُرُ - مِنْكَشْمَاكْ mingeşür - mingeşmek) [+].

كُنْكَرَنْدِي küngrendi: " اَرَايْشْ قَا كُنْكَرَنْدِي er şka küngrendi = adam işe harınlaşarak kendi kendine söylendi", (tenbellikten kendi kendine gizli bir sözle söylen-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç fiilin ilk harfi olan م harfinin üstünde üstün, altında esre vardır. Bundan anlaşıldığına göre bu kelimeler hem "mingeşür - mingeşdi - mingeşmek" hem de "müngeşür - müngeşdi - müngeşmek" şeklinde söylenmesi caiz olabilecektir. B. A.

di, mırıldandı), (كُنْكَرُ نَوْزٍ - كُنْكَرُ نَمَاكٍ),

küngrenür - küngrenmek).

kingründi: "اَلْ كِيْنْكَرُ نَدِيْ" ol kingründi =
adam genişledi, bir zaman nimet içinde
yaşadı", (كِيْنْكَرُ نَمَاكٍ - كِيْنْكَرُ نَوْزٍ),
kingrünür - kingrünmek).

tenglendi: "اَرَايْشِيْنْ تَنْكَلْنَدِيْ" er için teng-
lendi = adam işini düşündü, işinde
çare düşündü", (تَنْكَلْنَمَاكٍ - تَنْكَلْنَوْزٍ),
tenglenür - tenglenmek).

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

yingşürdi: "اَلْ ايسِكْ سُوْفَعُ تَمْلُفْقَا يِنْكَشُرْدِيْ" ol
ısığ suvuğ tımluğka yingşürdi = o, sı-
cak suya soğuk su katarak ılıklaştır-
dı", (يِنْكَشُرْمَالْتٍ - يِنْكَشُرْرُزٍ),
yingşürür - yingşürmek).

yangkurdi: "اَرَا يِنْكَقُرْدِيْ" er yangkurdi =
adam görünmiyen bir yerden bir ses ve-
ya duygu almış gibi sağına soluna ba-
kındı", (يِنْكَقُرْمَاقٍ - يِنْكَقُرَارُ),
yangkurur - yangkurmak).

+
+ +

HER HAREKESİYLE AYRIMI

songdadı: "اَلْ يَغِيْنِيْ سُنْكَدَادِيْ" ol yagını
songdadı = o, düşmanı koğaladı", (o,

duşmanın arkasından ata binerek koğaladı". Yakalamak için herhangi bir şeyin arkasından koşulursa yine böyle denir, (سُنْكَدَاژ - سُنْكَدَامَاق) songđdar - songđdamak).

منْكَدَادِي mengđdedi: "أَلْ أَيْنَكْ سِيْجَنْ مَنْكَدَادِي" ol anıñ sağıñ mengđdedi = o, onun sağıñı yoldu". Şu parçada dahi gelmiştir:

اَذْمَرِبْ سُنْكَدَادِي تَكْرَبْ اَنْكِدِي
سِيْجَنْ قَرَامَنْكَدَادِي اَرْزُوْلُوْارَاْفَاَر [+]

Udhim barıp songđdadı

Tegre durup anđdadı

Sağıñ kira mengđdedi

Arzulayu er awar

"Arkası sıra gidip kovaladı, etrafını çevirerek sardı. Sağıñı kırarak yoldu. Çakal gibi adam avlar".

(Bir beyi alt eden birini anlatarak diyor ki : O, ardı sıra atına bindi.

[+] Bu parçada birkaç yanlış vardır. Birincisi اذْمَر kelimesindedir. Doğrusu " اذْو udhu" olacaktır. Burada birinci şahıs edatı olan م e lüzum yoktu. Bk. Dv. I, 81, 12. İkincisi تَكْر kelimesindedir. Bunun doğrusu " تَغْر tegre" olacaktır. Bk. Dv. I, 260. Üçüncüsü اَرْزُوْلُو şeklinde yazılan kelimededir. Bu da " اَرْزُوْلُو arzulayu" olacaktır. Bk. Dv. I, 119, 9.

Bunlardan başka قَرَا şeklindeki kelimeyi de " قَرَمَاق kira" şeklinde okumak istiyorum. Bu suretle bu kelime "kırmak" fiilinden çıkartılır ve bir anlam çıkarmak mümkün olur. B. A.

يَنْكَرَادِي yangradı: "ألْبِيرْ سُوْزْ يَنْكَرَادِي" ol bir söz
yangradı = o, saklanması lâzım olan
sözü söyledi", (يَنْكَرَارْ - يَنْكَرَامَاقْ)
yangrar - yangramak).

يَنْكَلَادِي yungladı: "ألْقُوْزْ يَنْكَلَادِي" ol koyun yungla-
dı = o, koyunun yününü kırptı", (يَنْكَلَاوْ)
يَنْكَلَامَاقْ yunglar - yunglamak).

+
+ +

HER HAREKESİYLE AYRIMI

تِنْكِلَادِي tingıladı: "نَانَكْ تِنْكِلَادِي" neng tingıladı =
havan gibi ağır bir şey yere düşerek
ses verdi", (تِنْكِيلَامَاقْ)
tingılar - tingılamak) [+].

چَانْگِلَادِي çangıladı: "اِتْ جَنْكِلَادِي" it çangıladı = kö-
pek döğülerek çeniledi". Bu, ürmek-
ten başka çıkan bir sestir. Bir kişi
kötü söz söyleyip durduğunda "تَلِيمْ"
تَلِيمْ چَانْگِلَادِي "telim çangıladı" denir,
"çok çeniledin, çok bağırdın" demek-
tir. (جَنْكِيلَارْ - جَنْكِيلَامَاقْ)
çangılar - çangılamak).

[+] Bu fiil basma nüshada تِنْكِلَامَاقْ şeklinde ise de doğrusu
"تِنْكِيلَامَاقْ" tingılamak"tır. Yazma nüshada önceden تِنْكِيلَامَاقْ
şeklinde iken düzeltilerek تِنْكِيلَامَاقْ şekline konulmuş-
tur. P. A.

سُنْغُولَادِي sünğüledi: "أَلْ أَيْ سُنْغُولَادِي ol anı sünğüledi = o, onu sünğüledi, sünğü ile dürttü", (سُنْغُولَامَاكُ), (سُنْغُولَاَزْ - sünğüler - sünğülemek).

سِينْجِيلَادِي singiladı: "إِتْ سِينْجِيلَادِي it singiladı = soğukta köpek zırcıdı", "سُوفْ سِينْجِيلَادِي suw singiladı = su donacak halde soğudu", "فَلَاوَقِمْ سِينْجِيلَادِي kulakım singiladı = kulağım çınladı", (سِينْجِيلَامَاكُ), (سِينْجِيلَاَزْ - singilar - singilamak) [+].

تَنْكَالَادِي tongaladı: "أَرْ تَنْكَالَادِي er tongaladı = adam yiğitlerin ve kuvvetlilerin yaptığı işleri yaptı", (تَنْكَالَامَاكُ), (تَنْكَالَاَزْ - tongalar - tongalamak).

مَنْجِيلَادِي mengiledi[++] : "أَرْ مَنْجِيلَادِي er mengiledi = adam beyin yedi". Asıl olan budur; sonra, bu söz arabın طَوْبِي لَكَ sözü gibidir. Beyni için koyun kesildiği zaman böyle denir, çünkü vücutta en değerli yer dimağdır; kendisi için koyun kesilerek o koyunun beyni sumulan kişi, hatırı sayılan kişidir. Sonra bu kelime yanında güzel gıdalar bulunan herkes için söylenir olmuştur. Şu parçada dahi gelmiştir :

[+] Basma nüshada سِينْجِيلَامَاكُ şeklinde olan bu kelime önceden yazma nüshada dahi böyle iken sonradan bir düzeltme görerek "سِينْجِيلَامَاكُ" singilamak şekline konulmuştur. B. A.

[++] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yoktur. B. A.

آنیتیب سُنْگُولادی بَشْنِ یَنْدُرُ وِیْنِچِلادی
[+] آرَن بایب مَنْچِلادی اِنْکِ اَلْزَقْرَا بَعْدِی

Anı yetip süngüledi

Başın yandru yangıladı

Eren bayup münğiledi

Anıñ alpin kara bogdı

"Ona yetişip süngüledi, yine yarasını yeniledi. Adamlar zenginleşip nimet buldular, onun yiğitlerini kırarak bogdı".

(Bir orduyu bozan bir yiğiti anlatarak diyor ki: O ona yetiştii, süngüledi, yenden yara açtı, yağma ettikleri mallardan adamları faydalandırdı ve düşmanın yiğitlerini bogdı).

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

ol tonın yangıladı: " ol tonın yangıladı: " ol tonın yangıladı: " ol tonın yangıladı: "

[+] Bu parçada birkaç yanlış birden görülmektedir. Birincisi, üçüncü mısrada بایب şeklinde çıkan kelimedir; bu kelimenin " بایب bayup" olmasını anlam gerekli kılar. İkincisi, مَنْچِلادی imlâsında yazılan kelimedir; bunun da doğrusu " مَنْچِلادی mengiledi" olacaktır. Çünkü parça, bu kelimeye örnek olmak üzere getirilmiştir.

Bunlardan başka, ikinci mısrada geçen یَنْدُرُ kelimesi " یَنْدُرُ yandru", dördüncü mısradaki قْرَا kelimesi de " قْرَا kira" olacaktır. B. A.

dı = o, elbisesini yeniledi". Başkası da böyledir; (يَنْكِيلاؤ - يَنْكِيلاماؤ) yangılar - yangılamak).

+
+ +

BU AYRIMDAN BAŞKA BİR ÇEŞİT

ياشاڭگوردي yaşangurdi: "اينك كوزي ييشانگوردي" anıñ közi yaşangurdi = onun gözü yaşardı", (onun gözü güneş ışığından yaşardı, gözünden yaş boşandı), (ياشاڭگورماؤ [+]), (ياشاڭگور - yaşangurmak).

+
+ +

BU AYRIMDAN BEŞ HARFLİLER

تۈڭۈرلندي tungürlendi: "ال منكا تنگۈرلندي" ol manğa tungürlendi = o, kendisini bana dünür saydı", (تۈڭۈرلنماؤ - تنگۈرلنماؤ), (تۈڭۈرلن - tungürle - nür - tungürlemek).

سینگيرلندي singirlendi: "ات سینگيرلندي" et singirlendi = et sinirlendi, ette sinir çoğaldı", "يا سینگيرلندي" ya singirlendi = yaya sinir sarıldı". Başkası da böyledir, (سینگيرلنور - سینگيرلنماؤ), (سینگيرلنور - singirlenür - singirlenmek).

مینگيزلندي mengizlendi: "كيشي منگيزلندي" kişi mengizlendi

[+] ياشانگور kelimesi yanlış olacaktır. Mazi ve mastarına bakılırsa bunun "ياشاڭگور yaşangurur" olması gerektir. B. A.

di = adam benizlendi, benzi güzeldi = adam benizlendi, benzi güzeldi
ti", (مَنِكْرُ لِنَمَاكْ - مَنِكْرُ لِنَمَاكْ)
mengizlermek).

مَنِكْرُ لِنَمَاكْ mungüzlendi: " قُرَى مَنِكْرُ لِنَمَاكْ kuzı mungüt
di = kuzunun boynuzu çıktı". Başka
da böyledir, (مَنِكْرُ لِنَمَاكْ - مَنِكْرُ لِنَمَاكْ)
mungüzlenür - mungüzlermek).

سُنْكَوْ كَلْنَمَاكْ süngüklendi: " اُغْلَانُ سُنْكَوْ كَلْنَمَاكْ oğlan süngü
lendi = çocuk kemiklendi, büyüdü".
Başkası da böyledir, (سُنْكَوْ كَلْنَمَاكْ - سُنْكَوْ كَلْنَمَاكْ)
süngüklendür - süngüklenmek).

كَنْكَلْنَمَاكْ köngüllendi: " اَرَايْشَقَا كَنْكَلْنَمَاكْ er ışka köngü
güllendi = adam işe göndüllendi", (كَنْكَلْنَمَاكْ - كَنْكَلْنَمَاكْ)
lemeğe azmetti). Çocuk bir şey düşünür
ve anlarsa yine böyle denir, (كَنْكَلْنَمَاكْ - كَنْكَلْنَمَاكْ)
köngüllendür - köngüllenmek).

سِنْكَلْنَمَاكْ singillendi: " اَلْ قَبِيْزِغْ سِنْكَلْنَمَاكْ ol kıızığ
singillendi = o, kıızı, kız kardeş edin
dindi", (o, cariyeyi kız kardeş edin
di), (سِنْكَلْنَمَاكْ - سِنْكَلْنَمَاكْ)
singillendür - singillenmek).

+ +
+ +

BU AYRIMDAN DÖRT HARFLİLER

تُنْغُرْلَادِي tungürledi: " اَلْ مَنِي تَنْكُرْلَادِي ol meni
tungürledi = o adam beni dünür saydı,
dünürlüğe nispet etti", (تَنْكُرْلَادِي - تَنْكُرْلَادِي)
tungürler - tungürlemek).

سِنْگَرلادی singarladı: " ol anı singarladı = o, onu yalnız ve yardımcısız bulduğu için zayıf gördü, ondan öğ aldı", (سِنْگَرلار - سِنْگَرلاماق), (singarlar - singarlamak).

سِنْگِرلادی singirledi: " ol yasın singirledi = o, yayına sinir sardı".Bağkası da böyledir, (سِنْگِرلار - سِنْگِرلاماق), (singirler - singirlemek).

کَنْگِرْسیدی kengirsidi: " اَشْجِ کَنْگِرْسیدی = aşığı kengirsidi = tencerenin dibindeki şey yandı, tenceden koku yükseldi", (کَنْگِرْسیر - کَنْگِرْسیماق), (kengirsir - kengirsimek).

بَلِنْگَلادی belingledi: " ار بَلِنْگَلادی = adam belinledi", (adam bir korku ile uykusundan sıçradı). Herhangi bir hayvan habersizce bir şeyden korkup sıçrıyarak ürkerse yine böyle denir, (بَلِنْگَلار - بَلِنْگَلاماق), (belingler - belinglemek).

تُلِنْگَلادی tulungladı: " ol قَلْبِ تُلِنْگَلادی = adam, kölesinin dulununa, kulağının altına vurdu", (تُلِنْگَلار - تُلِنْگَلاماق), (tulunglar - tulunglamak).

+
+ +

BU AYRIMDAN BEŞLİLER

سَرِنْگُولادی seringüledi: " ار سَرِنْگُولادی = er seringüle-

di = adam buz üstünden kaydı". Başka bir şeyden kayarsa yine böyledir, (سَرِنْكُولَارْ - سَرِنْكُولَامَاقْ) seringüler - seringülecek).

سَالِنْكُولَادِي salinguladı: "üzüm sarkıtı" = çardaktan üzüm sarkıtı". Herhangi bir şey yukarıdan aşağı sarkıtırsa yine böyle denir, "er اَرِيقْ سَالِنْكُولَادِي er itiş salinguladı = adam köpeğini taşıladı", سَالِنْكُولَارْ - سَالِنْكُولَامَاقْ salingular - salingulamak).

کَالِنْكُولَادِي kalinguladı: "er suwda kalinguladı = adam başını sudan yüksek tuttu". Bu, ayağıyla yeri tepip omuzlarını kımıldatarak dik durması, suyun onu taşımasıdır, (کَالِنْكُولَارْ - کَالِنْكُولَامَاقْ) kalingular - kalingulamak).

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنْكُولَادِي yangkuladı: "tağ yankuladı = dağ ses verdi, yankuladı". Bu, nasıl bağırırsan dağın öylece ses vermesidir. "er قَلَاقْ يَنْكُولَادِي er kulakı yangkuladı = adamın kulağına ses geldi",

[+] Basma nüshada سَرِنْكُولَامَاقْ şeklinde çıkan bu kelime yazma nüshada bir düzeltme görerek "سَرِنْكُولَامَاقْ seringülecek" şekline konulmuştur. B. A.

(bir şey iştir veya duyar gibi oldu, sağına soluna bakındı), يَنْكُوْلَازُ - يَنْكُوْلَا مَاقُ, yangkular - yangkulamak).

يَالِيْغُوْلَا دِي yalinguladı: " قِيْزُ يَالِيْغُوْلَا دِي kız yalinguladı = carıye iple, salıncakla oynadı". Başkası da böyledir, (يَالِيْغُوْلَا زُ - يَالِيْغُوْلَا مَاقُ) yalingular - yalingulamak).

يِيْغُوْلَا دِي yingeledi: " اَلْ نَانْجِيْ يِيْغُوْلَا دِي ol nengni yingeledi = o, bir şeyi ince saydı". Bir şey inceltilirse yine böyle denir, (يِيْغُوْلَا زُ - يِيْغُوْلَا مَاقُ) yingeler - yingelemek).

+
+ +

DÖRT HARFLİLERDEN MUZAAF OLAN

تَرِيْغُوْلَا دِي teringüklendi: " سُوْفُ تَرِيْغُوْلَا دِي suw teringüklendi = su derinledi, aktı, çoğaldı", (تَرِيْغُوْلَا زُ - تَرِيْغُوْلَا مَاقُ) teringüklenür - teringüklenmek).

كُوْغُوْلَا دِي köngleklendi: " اَرُ كُوْغُوْلَا دِي er köngleklendi = adam gömleklendi, gömlekgiydi". Başkası da böyledir, (كُوْغُوْلَا زُ - كُوْغُوْلَا مَاقُ) köngleklenür - köngleklenmek).

Tanrıya öğüş gunneliler kitabı bitti.

X

X

X

İKİ SÂKİNİN BİR ARADA TOPLANMASI KİTABI

İSİMLER AYRIMI

الدرك [+] eldrük: Üzerlik tohumu.

أرتمان örtmen: Dam, satıh.

أرتگون örtgün: Samanı ayrılmış harman, geç.

أرسلان Arslan: Arslan. Hakanlara dahi bu isim veri-

lir. Şu savda da gelmiştir:

«الین ارسلان تار - کوچن سبجغان تئماس» alın

arslan tutar, küçin sıçgan tutmas = al

ile arslan tutulur, güç ile sıçgan tu-

tulmaz". Bu sav, işlerinde güzel çare

bulmakla ve zorluğu bırakmak ile emro-

lunan kişiye söylenir.

الدردوم [++] oldrum: Kötürüm, yatalak, oturum.

+
+ +

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

تُرکمان Türkmen: Bunlar Oğuzlardır. Bunlara Türkmen

denilmesinde bir hikâye vardır, şöyle-

[+] Bu kelime hakkında bu cildin baş taraflarında izahat ve-
rilmıştır. B. A.

[++] Metinde الدردوم şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Doğ-
rusu "الدردوم oldrum" olacaktır. Ayrımın gereği bu-
dur. B. A.

dir :

Zülkarneyn Semerkand'ı geçip te Türk ülkesine yöneldiği sıralarda Türklerin çok kuvvetli ve büyük ordusu bulunan " شو Şu" adında genç bir Hakanları vardı. Balasagun yakınında Şu kalesini bu açmış ve bu yaptırmıştı. Hergün Balasagun'daki sarayının önünde Beyler için üçyüz altmış nöbet davulu vurulurdu. Hakan Şu'ya Zülkarneyn'in yaklaştığı haber verilmiş "emriniz nedir, savaş mı edelim, ne buyurursunuz ?" demişler; halbuki Hakan "بجند" Koçand" ırmağının kenarına karakol kurmak, Zülkarneyn'in geçtiğini haber vermek için kırk tarhanı gözcü göndermişti. Bu kol kimse görmeden gittiği için askerinin haberi yoktu. Hakan yüreği pek duruyordu. Hakanın gümüşten bir havuzu vardı. Sefere çıkıldığında birlikte taşınır ve içine su doldurulur; sonra kazlar, ördekler yüzdürülür idi. Kendisine "ne buyrulur, harp edelim mi ?" denildiği zaman cevap olarak "şu kazlara, ördeklere bakınız, nasıl suya dalıyorlar" demiş. Bunun üzerine orada bulunanlar hükümdarın savaş için hazırlanmadığı ve buradan

çekilip gitmek niyetinde olmadığı zamanına düşmüşler. Zülkarneyn, Xoçant suyundan geçerek karakola gelir. Zülkarneyn'in geçtiğini bu gözcü karakol Hakana haber verir. Hakan hemen davullar çaldırarak Doğuya doğru yürür. Halk, gitmek için hazırlık görmiyen Hakanlarının savuşup gitmesi yüzünden ümitsizliğe düşer. Bir ürküntü, bir karışıklık olur. Binek bulabilenler hayvanın sırtına atlıyarak Hakanın arkasından koşarlar. Karışıklıkla birbirlerinin hayvanlarını alırlar. Sabah olunca ordugâh düz bir ova hali alır. O sıralarda Taraz, İsbicab, Balasagun ve bunun gibi yerler yapılmamış idi. Onlar hepsi sonradan yapılmıştır. Oralar halkı göçebe idi. Hakan ordusuyla savuşup gittikten sonra orada çoluk çocuklarıyla yirmi iki kişi kalmıştı. Bunlar geceleyin hayvanlarını bulamamışlar ve savuşmamışlar idi. İşte bunlar o kimselerdir ki kitabın baş tarafında adlarını söyledim. Hayvanlarının belgelerini beyan ettim: " قنق Kınık", " سلفر Salgur" ve başkaları gibi. Bu yirmi iki kişi yayan çekilip gitmek, yahut orada kalmak üzere konu-

şurlarken iki kişi çıkagelir; bunlar ağırlıklarını sırtlarına yüklenmişler, yanlarına çoluk çocuklarını almışlardı. Ordunun izine düşerek gidiyorlardı, yorulmuşlar, terlemişlerdi. Bu yirmi iki kişi yeni gelen iki kişi ile tanışır ve konuşurlar. Bu ikiler derler ki : "Zülkarneyn denilen adam bir yol-cudur. Bir yerde durmaz, buradan da ge-ger gider. Biz de kendi yerimizde kalırız". Yirmi ikiler onlara Türkçe "قَالَج" kal aç" derler, "aç kal" demektir. Sonradan bunlara "خَلَج" Xalaç" denilmiştir; asılları budur. Bunlar iki kabiledir. Zülkarneyn gelip bunları sağı ve üzerlerinde Türk belgeleri bulunduğunu görünce sormadan onlara "[+] تَرْكَمَانْأَنْدُ" demiş, "Türke benzer" demektir. İşte bu ad onlarda bugüne kadar kalmıştır.

Türkmenler aslında yirmi dört kabiledir. Lâkin iki kabileden ibaret olan Xalaçlılar bazı kere bunlardan

[+] Metnin buradaki تَرْكَمَانْأَنْدُ kelimesi yanlış olacaktır. Asıl nüshada böyle olmasa gerektir. Çünkü Türkmen kelimesinde benzerlik anlamı bulunduğu söylenildiğine göre kelime farsça kurala göre تَرْك مَانْدُ şeklinde olacaktır. Metinde görülen تَرْكَمَانْأَنْدُ sözünün anlamı "Türkmendirler" şeklindedir. Bundan anlaşıldığına göre kitabı asıl nüshadan çeken adam ya hiç farsça bilmiyormuş ya da kitabı birisine okutmuş, kendisi yazmış. Başka türlü düşünülemez. Çünkü Kaşgarlı'nın bu yanlışlığı yapması ihtimali yoktur. B. A.

ayrıldıkları için kendileri Oğuz sayılmaz; asıl olan budur.

Hakan Şu Çin'e doğru geçip gitmiştir. Zülkarneyn arkasına düşmüş idi. Uygurlara yakın, Hakan, Zülkarneyn'e bir bölük asker gönderir. Zülkarneyn de ona gönderir. Bu çarpışma "التونقان" Altun kan" denilen bir dağda olmuştur. Bugün "التونخان" Altun Xan" denir. Bunun üzerine Zülkarneyn Hakanla barıştı ve Uygur şehirlerini yaptı; bir müddet oralarda oturdu. Zülkarneyn çekilip gittikten sonra Hakan Şu, geldi, Balasagun'a kadar ilerledi. Kendi adını vererek "شو Şu" adındaki şehri yaptırdı. Oraya bir tılsım koydurdu. Bugün leylekler o şehrin karşısına kadar gelirler, fakat şehri geçemezler. Tılsım bugüne kadar bozulmamıştır.

+
+ +

BU AYRIMIN BAŞKA TÜRLÜSÜ

سندرش sandruş: Çekişme. Şu savda dahi gelmiştir:
"سَبِنْدَا سَنْدَرُشْ بِلْسَا اَرْتَكُونْ دَا اَرْتَشْ بِلْمَاسْ"
sabanda sandruş bolsa örtgünde irteş
bolmas = sapan sürerken çekişme olur-

sa harmanda kavga olmaz" [+].

رَسْمُكُ porsmuk: Porsuk. Semizlikte sav olmuştur.

Oğuzlar bu kelimedeki م i atarak

"رَسُوكُ porsuk" derler [++]. Bunlar

öbür Türklerin pabuç manasına kullan-

dıkları "بَسُوكُ başak" kelimesine

bir م getirerek "بَسْمُوكُ başmak"

derler.

قَلْدَرُق kıldruk: Buğday başaklarında bulunan kılçık.

Başkası da böyledir [+++].

قُرْقُلُوكُ korkluk: "قُرْقُلُوكُ er = korkak adam".

رَبَّيْكُلْ أَفْ төртгүл: "رَبَّيْكُلْ ew = dört köşe-

li ev". Herhangi murabba nesneye de

böyle denir.

بَرْسَغَان Barsgan: Afrasyab'ın oğlunun adıdır. Bars-
gan şehrini bu yapmıştır. Bu şehir

[+] "سَنْدَرُوشُ sandruş" kelimesi metinde, burada gördüğünüz şekilde yazılmıştır. Ayrım, iki sâkini bir arada toplamış olan kelimeleri gösterdiği cihetle, bu kelimenin ikinci ve üçüncü harflerinin sâkin bulunması gerektir. Halbuki Dv.II,167,16 da "سَنْدَرِشُ sandırış" imlâsında geçmektedir. Yazma ve basma nüshalarda böyledir. Dv.I,337,10 da "سَنْدَرِشُ sandırış" şeklinde geçmektedir. B. A.

[++] Metinde رَسْمُوكُ şeklinde geçen bu kelime yanlış olacaktır; doğrusu "رَسْمُوكُ porsmuk"tur; çünkü ayrım, iki sâkinler ayrımıdır. Bundan başka (Oğuzlar م harfini atarak رَسُوكُ derler) denilmesinden anlaşıldığına göre م harfi ötre olacaktır. Çünkü م atıldıktan sonra harekesi س harfine geçmiş olmalıdır. B. A.

[+++] Metinde قَلْدَرُق şeklinde geçen bu kelimeyi Brockelmann "kaldruk" şeklinde harekelemişse de yanlışmıştır. Kelime "kılçık" anlamındadır, bunun için "kıldruk" olacağına şüphesizdir. B. A.

Mahmud'un babasının şehridir [+].

Bir takımları şöyle söylerler: Uygur Hakanının Barsgan adında bir at bakıcısı varmış. Havası güzel olduğu için atları burada yetiştirmiş. Sonra Barsgan adı buraya ad olarak verilmiş.

رُسلان burslan: Aslında bu kelime "bebür" anlamına-
dır. Buradan alınarak "رُسلان رُسلان" arslan, burslan" derler.

رُسلان Burslan: Erkek adlarındanadır. "رُسلان رُسلان" arslan burslan" diye iki kelime bir arada kullanılıyor. "رُسلان burslan" kelimesi yalnız olarak kullanılmaz. Doğru olanı bu kelime "bebür" anlamına olmalıdır. Eğer her zaman arslan kelimesi ile birlikte kullanılsaydı, bu kelime erkek adı olmazdı. Çünkü arapçada dahi böyledir. Yalnız olarak حَسَنٌ بَسَنٌ denilmeyip ancak هذا شؤ بسكن denir.

قِرْ قِلْمُ كِرْ قِلْمُ سا غُو kirklum sagu = قِرْ قِلْمُ كِرْ قِلْمُ: " [++]

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: " وَهِيَ مَدِينَةٌ مِنْهَا " Buradaki arapça ibare şöyledir: " وَهِيَ مَدِينَةٌ مِنْهَا " Buradan biz Kaşgarlı Mahmud'un babasının Barsganlı olduğunu anlamak istiyoruz. Çünkü Kaşgarlı bu kitapta kendinden bahsederken yalnızca " قال محمود " demektedir. Tercümenin birinci cildinin baş tarafında bulunan notlara dahi bu hususu kaydetmiştik. B. A.

[++] Bu ibarenin arapça izahında اى مىكالىجمان denilmektedir. Buradaki جمان kelimesi yanlıştır; doğrusu جمان olsa gerektir. B. A.

orancuların, (muhamminlerin) kullandıkları bir ölçektir". Dolusu bir kile eder.

+ +

BU AYRIMDAN ALTI HARFLİLER

اِكْرَجْكُونُ ikirçkün: " اِكْرَجْكُونُ اِيشْ ikirçkün iş = yapılmak veya yapılmamak hususunda tereddüt olunan iş"[+]. " كُنْ كَمُ اِكْرَجْكُونُ بَدِيْ könglüm ikirçkün boldı = gönlüm işlemek, işlememek yolunda tereddüde düştü".

كُكْرَجْكُونُ kökürçkün: Güvercin.

+ +

BU AYRIMDAN FİİLLER

اَلْتَقَى alktı: " اَلْ تَوَارِنُ اَلْتَقَى ol tavarın alktı = o, malını bitirdi". Başkası da böyledir; (اَلْقَارُ - اَلْقِمَاقُ alkar - almak).

İki sâkinin bir arada toplanması işinin pek az olduğunu bilmelisin. Çünkü iki sâkin ancak لا ق ه harfleri denilen ر ، ل ، ن harfleriyle bulunur ve isimlerle fiillerde göz önüne alı-

[+] Bu kelime Batı Anadolunun birçok yerlerinde "ikircim" şeklinde hâlâ yaşamaktadır. B. A.

nacak bir kuraldır. Ancak iki sâkinin birleşmesi bu harflerle düşünülebilir. Bu harfler kelimeye yeğnilik verir, i-ki harfi bir harf gibi kılar; bu yüzden iki sâkinli bir heceyi şair bir harf gibi kullanabilir.

اُرْكُتِي ürkti: "قَوُّ اُرْكُتِي" koy ürkti = koyun ürktü", (geceleyin veya gündüzleyin kurt ve kurda benzer şeylerden koyun ürktü). "بُدُون اُرْكُتِي" budun ürkti = halk ürktü", (düşman gelmesi yüzünden halk arasında ürküntü çıktı), (اُرْكَا - اُرْكَاك) ürker - ürkmek).

اِرْكُتِي irkti: "اِرْتَوَا اِرْكُتِي" er tavar irkti = adam mal topladı". Başkası da böyledir, (اِرْكَا - اِرْكَاك) irker - irkmek).

سُرْجَدِي sürçdi: "اَت سُرْجَدِي" at sürçdi = at sürçtü". Başkası da böyledir, (سُرْجَا - سُرْجَاك) sürçer - sürçmek).

سَنْجَدِي sançdı: "اَل اَنْبِجَا كِرْ سَنْجَدِي" ol anı biçekin sançdı = o, ona biçdiğimi sançtı". Başkası da böyledir; "بِكْ يَغْيِسِنْ سَنْجَدِي" Beg yağısın sançdı = Bey düşmanını yendi", (سَنْجَا - سَنْجَاك) sançar - sançmak).

كُرْسَدِي kürsdi: "قَانْكَا كُرْسَدِي" yığıt kanga kürsdi = delikanlı, kanlandı, etlendi", (kendisinden erkeklik belgeleri

bile göründü). Aslı "hamur veya hamura benzer şeylerin bir kaba doldurulduktan bir saat sonra kabarıp taşması" anlamındadır. Bu, hamur iyi olursa, dolmaya yakın bir kaba konur, bir saat bırakılınca kabırır, kabın dışına taşar, (كُرْسَاكُ - كُرْسَاكُ kürser - kürsemek) [+]. Bunun aslı, kurumlu ve toy kimse anlamına olan kelimedendir. İsme "سَادِي sedî" getirilerek yapılmıştır, manası daha evvel geçmiştir. (كُرْسَاكُ - كُرْسَاكُ kürser - kürsemek) [++].

سَرْقَدِي sarkdı: "سَوْفَ سَرْقَدِي suw sarkdı = su sızdı". Herhangi bir akar, bir şeyden sızar, damlarsa yine böyle denir, "أَذَاقِمَ سَرْقَدِي", adhakım sarkdı = ayağım uyuytu", (hayvana binmekten yorulurak ayağım uyuytu), (سَرْقَاقُ - سَرْقَاقُ sarkar - sarkmak). قَرَقَدِي korkdı: "قُلْ تَنْكَبِيْدِيْن قَرَقَدِي kul Tengriden korkdı = kul Allahtan korktu". Başka şeyden korkarsa yine böyle denir, (قَرَقَاقُ - قَرَقَاقُ korkar - korkmak). Şu savda dahi gelmiştir: "قَرَبِي الْكُوْزُ" karı öküz balduka

[+] كُرْسَاكُ şeklinde geçen birinci kelime yanlış olsa gerktir. Ayrımın iki sâkinli kelimeleri gösterdiğine bakılırsa "kürsemek" olacaktır. B. A.

[++] Bu fiil Dv.I, 273, 7 de geçen "كُرْ" kūr kelimesine "se" edatı eklenerek yapılmıştır. Bugün bu kelime "gür" şeklinde kullanılmaktadır. B. A.

korkmas = yağlı öküz baltadan korkmaz", bu sav, alıştığı şeyle korkutulmak istenen bir kimseye söylenir. Çünkü o kimse, koca öküzün baltaya alıştığı gibi, o, korkutulan nesneye alışmıştır. Şu beyitte dahi gelmiştir:

قَرَقَا أَنْكَرُ أْتُرُوتُ رَبِّ تَكْرَا يِرَا
قَبَسَا أَنْكَ الْبُعُوتُ أَنْذَنْ يِرَا

Korkma anğar oturu turup tegre yere
Kapsa anıñ Alpagutın andan yara
"Ondan korkma, çevre yanında karşı durup onun yiğitlerini sararak, ondan uzaklaştır" [+].

(Duşmandan korkma, onu karşıla! Onun karşısında dur, yiğitlerini çevir, kâğıt dürer gibi onları dür).

قَرَقْدِي kırkdı: "الْقَوِيُ قَرَقْدِي ol koyun kırkdı = o, koyunun yünü kırktı". Başkası da böyledir, (قَرَقَارُ - قَرَقِمَاقُ kırkar - kırkmak).

سِلْكَدِي silkdi: "أَرْيَاخُ سِلْكَدِي er yığaç silkdi = a-

[+] Bu beyitin birinci mısraında bulunan يِرَا kelimesini biz "yere" şeklinde almak istiyoruz. Arapçasındaki كَرِيحِيَالِهْ sözü bunu gerekli kılmaktadır. İkinci mısraındaki يِرَا kelimesini de "yıra" şeklinde okumak istiyoruz. Başka türlü bizi kandıracak bir anlam çıkaramadık, dikkat! B. A.

dam ağaç silkti". Başkası da böyledir,
(سِلْكَاكْ - سِلْكَازْ silker - silmek).

+
+ +

BU AYRIMDAN DÖRTLÜLER

اَنْدَغَرْدِي andgardı: " اَلْ اَبِي اَنْدَغَرْدِي ol anı andgar-
dı = o, ona yemin ettirdi", (اَنْدَغَرْرُ -
اَنْدَغَرْمَاقْ andgarur - andgarmak).

كُونْدَغَرْدِي köndgerdi: " اَلْ يِغَاچْ كُونْدَغَرْدِي ol yıgaç könd-
gerdi = o, ağaç dikti, düzeltti". Baş-
kası da böyledir, " اَغْرَبِي كُونْدَغَرْدِي ogrını
köndgerdi = hırsıza ikrar ettirdi",
" اَلْ اَبِي يُولْقَا كُونْدَغَرْدِي ol anı yolka
köndgerdi = o, onu yola kılağuzladı".
Başkası da böyledir, (كُونْدَغَرْرُ - كُونْدَغَرْمَاكْ
köndgürür - köndgürmek).

كِيْرْتِغُونْدِي kirtgündi: " قُلْ تَنْغَرِيْجَا كِيْرْتِغُونْدِي kul Tenğrige
kirtgündi = kul, yüce Tanrının birli-
ğini ikrar etti", (ve Peygamberi ger-
çekledi). Bir kimse söylediği veya
yaptığı bir işi ikrar ederse yine böy-
le denir, (كِيْرْتِغُونْدُرُ - كِيْرْتِغُونْدَاكْ
kirtgünür - kirtgünmek).

Bu ayrımdan emir sıygası beş
harf üzerine gelir. " يِغَاچْ كُونْدَغَرْرُ yıgaç
köndgür", " تَنْغَرِيْجَا كِيْرْتِغُونْدُرُ Tenğrige kirt-
gün" sözlerinde olduğu gibi, "ağacı
dik, dik tut", "Tanrıya inan" demektir.

Bu fiiller müteaddi yapılmak istenilirse köke bir ت ziyade kılınır ve iki sâkin bir arada toplanmış olur." اَلْ نَانِكُ بَرَكَلَوَى ol neng berkletti", " اَلْ يَصَابِحُ كَذَرْتِي ol yığaç köndürtti" gibi ki, "o, bir şeyi koruttu, muhafaza ettirdi, korumakla emretti", "o, ağaç diktirdi" demektir.

Bu ayrımda ت ve ر gibi ta-diye harfleri bulunmaz, " بَرْتُرْدِي barturdi = vardırđı" kelimesinde ت ve ر ; " اَلْ اِنِي تَدْعُرْدِي ol anı todhgurdi = o, onu doyurdu" sözündeki " تَدْعُرْدِي todhgurdi" kelimesinde bulunan غ ve ر ; " تَنْكِرِي الْاَلْبُ تَرْكُرْدِي Tengri ölüğ tırgürdi = Tanrı ölüyü diriltti" sözündeki " تَرْكُرْدِي tırgürdi" kelimesindeki ك ve ر harfleri gibi.

+
+ +

BU AYRIMDAN MUZAAF OLAN

تَرْشَكَكُ tirsgek: Göz kapaklarında çıkan sivilce.
تَرْشَكَكُ tirsgek: Dirsek.

Muzaaf isimlerde ortası sâkin kelime bulunmaz; yalnız " مَكَّة mek-keh" kelimesi vardır. لْ harfi şeddelidir. Kelimenin sonunda bulunan ه nin aslı الف tir. Bu, Çinden getirilen

bir mürekkeptir, Türk yazısı bununla yazılır.

Ortası sâkin kelime, ziyadelerde dahî bulunmaz.

+
+ +

BU AYRIMDAN FİİLLER

أَرْتَبُ arttı: " أَرْتَبُ نَانِيْنُ arttı neng = nesne arttı", " أَرْتَبُ أَيَا كُوسَى أَرْتَبُ anıñ eyegüsi arttı = onun kaburgası arttı". Bu, zulmetmekten ve kurumlanmaktan kinayedir, (أَرْتَبُ أَرْتَبُ artar - artmak).

أَرْتَبُ örtti: " أَرْتَبُ أَرْتَبُ ol örtti nengni = o, bir şeyi örttü", (أَرْتَبُ أَرْتَبُ örter - örtmek).

أَرْتَبُ ertti: " أَرْتَبُ أَرْتَبُ ödhelek ertti = zaman geçti", " أَرْتَبُ أَرْتَبُ er ewinden ertti = adam evinden geçti". Bir yerden geçip giden kimse için de böyle denir, (أَرْتَبُ أَرْتَبُ ertir - ertmek).

أَرْتَبُ bertti: " أَرْتَبُ أَرْتَبُ ol anıñ eligin bertti = o, onun elini bereledi". Bir kimse herhangi bir şeyi belirsiz olarak yaralar veya kırarsa yine böyle denir, (أَرْتَبُ أَرْتَبُ berter - bertmek).

أَرْتَبُ türtti: " أَرْتَبُ أَرْتَبُ köñge yağ türtti = göñe yağ sürttü, sıvadı, çaldı". Her-

hangi bir şey sıvanır ve bulaşırsa yine böyle denir, (تَرْتَارُ - تَرْتَمَاكُ)
türter - türtmek).

تَرْتَبُ tarttı: " أَلْ يَرْمَأُقُ تَرْتَبُ ol yarmak tarttı =
o, para tarttı". Başkası da böyledir,
" أَلْ يَبُ تَرْتَبُ ol yıp tarttı = o, ip
tarttı, ip çekti, uzattı". Başkası da
böyledir, " أَلْ تَرْتَنُ تَرْتَبُ ol tartın
tarttı = o, zahire getirdi, aldı, e-
dindi". Herhangi bir şey çekilirse
yine böyle denir, (تَرْتَارُ - تَرْتَمَأُقُ)
tartar - tartmak), " أَلْ أَوَكْرُ تَرْتَبُ
ol etügin tarttı = o, pabuğunu çıkar-
dı". Şu savda dahi gelmiştir: " سَوْفُ
كُرْمَأِكِنَا أَلْ تَرْتَمَأُ
tartma = su görmedikçe pabuç çıkarma".

Bu sav, işlerde iymemekle emrolunan
kişi için söylenir.

تَرْتَبُ çertti: " أَلْ جَرْتَبُ نَأَكْحِبُ ol çertti neng-
ni = o, bir şeyi elinden bıraktı",
" أَلْ يَرْمَأُقُ أَوْجُرُ جَرْتَبُ ol yarmak için
çertti = o, paranın ucunu kırptı, kır-
dı". Bir yanı kırılan her nesne için
de böyle denir, (جَرْتَارُ - جَرْتَمَأِكُ)
çerter - çertmek).

سُرْتَبُ sürtti: " أَلْ أَمَأَكَا بَأَغُ سُرْتَبُ ol etmekge yağ
sürtti = o, ekmeğe yağ sürdü",
أَلْ يَرْمَأُقِعُ تَأَشْقَأُ سُرْتَبُ ol yarmakığ taşka

sürtti = o, parayı taşa sürttü". Başkası da böyledir, (سُرْتَاو - سُرْتَاوْ) sürter - sürtmek).

كُرْتِي kertti: "أَلْ يَصَاحُ كُرْتِي ol yıgaç kertti = o, ağaç kertti". Başkası da böyledir, "أَلْ قَلْبُ يُوْنِ كُرْتِي ol kulın boynı kertti [+]= o, kölenin boynunu kertti". Bu, kulunu horlamaktan, aşağılamaktan kinayedir. (كُرْتَاو - كُرْتَاوْ) karter - kertemek).

Bu ayrimdan emir kalıbı üç harf üzerine gelir. "كُرْتِ ert", "كُرْتِ kert" gibi "geç" ve "kert" demektir. Bu fiiller aslında üç harflidir; söylenişte iki harfli olur. Yukarıda kuralı geçtiği üzere bütün çekmeler (tasrifler) buna göre ölçümlenir.

+
+ +

BU AYRIMDAN DÖRTLÜLER

أَبْرُتُّمُ öpürttüm: "مَنْ أَنْكَرُ سَوْفَ أِبْرُتُّمُ" men anğar suf öpürttüm = ben ona su içirttim". Başkası da böyledir, (أَبْرُتُّمَنْ - أِبْرُتُّمَانْ) öpürtürmen - öpürtmek).

أَسْرُتُّتِي esürtti: "سُجِّحْتُ أِنِّي أَسْرُتُّتِي" süçik anı esürtti = şarap onu sarhoş etti", (أَسْرُتُّتَاو - أَسْرُتُّتَاوْ) esürtür - esürtmek).

[+] Metinde ^{بُنِي} şeklinde geçen bu kelime yanlışdır; doğrusu "بُونِي" boynın" olacaktır. B. A.

إِسْرَتٌ ısırttı: " اَلْأَنْكَرَاتِمَاكَ إِسْرَتٌ ol anğar etmek ısırttı = o, ona ekmek ısırttı".

Başka bir şey ısırtan her kimse için de böyle denir, (إِسْرَتُور - إِسْرَتُمَاق) ısırtur - ısırtmak).

اِكْرِيْتُ eğirtti: " اَلْأَكْرِيْتُ اِكْرِيْتُ ol künğge yapı eğirtti = o, cariyeye ip eğirtti". Bir kaleyi almak için etrafını kuşatmağı emretmek te böyledir, (اِكْرِيْتُور - اِكْرِيْتُمَاق) eğirtür - eğirtmek).

اَلرَّتِي alarttı: " اَلْأَنْكَارُ كُوزُنْ اَلرَّتِي ol anğar közin alarttı = o, ona gözünü belertti", (اَلرَّتِيور - اَلرَّتِيَمَاق) alartur - alartmak).

اَلرَّتِي ilertti: " اَلْأَنْبُكُوزُ يَنْبُكُورُ اَلرَّتِي ol anıñ köziñge bir neng ilertti = o, onun gözüne bir şey iliştirdi", (o, onun gözüne bir hayal ildirdi), (اَلرَّتِيور - اَلرَّتِيَمَاق) ilertür - ilertmek).

اَمْرُتِي amurttı: " اَلْبُكُورُ اَمْرُتِي ol beg öpkesin amurttı = o, beyin öfkesini yatıştırdı". Tayın haşarılığını giderirse, tencerenin kaynamasını sendirirse yine böyle denir. Şu parçada dahi gelmiştir :

تُسُنُّ مِنْ سَكْرَتُنْ أَيْزَلِكُنْ أَمْرَتُنْ
إِنْفَايِكُ قَيْرَتُنْ يَتِيْمِشْ سَانِي أَمْنِمُ [+]

Tosun münüp segirtsün

Esizligin amurtsun

Itka keyik kaytartsun

Tutmuş sanı umnalım

"Tosun taya binip koğtursun, onun haşarılığını dindirsin. Geyiğe köpeği saldırtısın, avı tutulmuş sanarak umunalım".

(Bir yiğiti anlatarak diyor ki: O, binilmedik taya binsin, onu koğtursun; onun haşarılığını gidersin. Tayın sırtında avlansın, av üzerine köpeği kıskırtısın. Biz de av tutulmuş sanarak etini yemeğe umutlanalım) [++].

غُبَارْتِي: "أَغْرِي أَرَكُ جَبْرِي" ogri erig çubartı = hırsız adamın malını soydu, çipti

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda hem "تُمِشْ tutmuş", hem de "يَمِشْ.yemiş" diye okunabilecek olan bu kelimeyi biz "tutmuş" şeklinde almağı daha doğru bulduk. Bununla beraber "yemiş" şekli de yanlış sayılmaz. B. A.

[++] Buradaki arapça metni olduğu gibi alıyoruz:
فَعْدُهُ بَعْدَهُ أَنْ الصَّيْدَ أَحَدٌ فَرَجُوا أَكْلَ لَحْمِهِ بَعْدُ
Bu parçada iki yanlış vardır. Birincisi فَعْدُهُ kelimesindedir. Burada zamir fazladır. Doğrusu فَعْدُ olacaktır. İkincisi فَرَجُوا kelimesindedir. Doğrusu فَرَجُوا olacaktır. B. A.

جَبْرْتَر - جَبْرْتَاق ([+]. "lak bıraktı"
çubartur - çubartmak). Bazı kere de
"جَبْرْتُوْسِيْدِي çubartusıdı" denir,
"onu soydu ve çıplattı" demektir.

جَبْرْتِي çıbırttı: "أَلْ أَوْلَادُ جَبْرْتِي ol oğlın çıbırttı = o, oğlunu çırpıştırdı", (o, oğlunu taze çubukla döğdü), (جَبْرْتُوْر - جَبْرْتَاق), çıbırtur - çıbırtmak).

كَبْرْتِي kopurttı: "أَلْ أَرِكْ أَرِنْدِنْ كَبْرْتِي ol eriğ ornından kopurttı = o, adamı yerinden kaldırdı"
Başkası da böyledir; (كَبْرْتُوْر - كَبْرْتَاق) kopurtur - kopurtmak).

كَبْرْتِي kabarttı: "أَتْمُكَ أَذَاقِعْ كَبْرْتِي etük adhakığ kabarttı = pabuç ayağı kabarttı, şişirdi". Herhangi şişkinlik kabartı yapsa yine böyle denir, (كَبْرْتَر - كَبْرْتَاق) kabartur - kabartmak). "أَلْ سُوْرُكْ كَبْرْتِي ol sözüğ kabarttı = o, sözü kabarttı, obarttı, mübalâğa etti". Böyle yapan adama "كَبْرْتَانْ kabartgan" denir.

كَبْرْتِي köpürtti: "أَوْتْ أَشْجِي كَبْرْتِي ot aşığı köpürtti = ateş tencereyi köpürttü. Bir şey suyu ve suya benzer şeyi köpürtürse yine böyle denir, (كَبْرْتَر - كَبْرْتَاك) köpürtür - köpürtmek).

كَبْرْتِي katırttı: "أَتْعْ قَبْرْتِي atıg katırttı =

[+] "Cıbır", "çıplak" anlamına Anadolu köylerinin bazılarında kullanılmaktadır. B. A.

o, atı döndürdü, reddetmekle emretti",
(قَرَّتْمَاق - قَرَّتْمَاق katırtur - ka-
tırtmak).

كَاغُرَّتْ kaçurttı: " أَلْ أَيْ جُرَّتْ ol anı kaçurttı =
o, onu kaçırtdı", (جُرَّتْمَاق - جُرَّتْمَاق
kaçurtur - kaçurtmak).

كَذَّرَتْ kadırttı: " أَلْ أَيْنَكْ بَيْنَكْ قَذَّرَتْ ol anıñ boy-
nın kadırttı = o, onun boynunu büktür-
dü", (قَذَّرْتْمَاق - قَذَّرْتْمَاق kadırtur -
kadırtmak).

كَرَّرَتْ kararttı: " أَلْ أَيْنَكْ تُونُزْ قَرَّرَتْ ol anıñ tonın
kararttı = o, onun elbisesini karart-
tı". Başkası da böyledir, (قَرَّرْتْمَاق - قَرَّرْتْمَاق
karartur - karartmak).

كَزَّرَتْ kızarttı: " أَلْ قِزَّرَتْ نَانِكَيْ ol kızarttı neng-
ni = o, bir nesneyi kızarttı", (قِزَّرْتْمَاق - قِزَّرْتْمَاق
kızartur - kızartmak).

سَاوُرَّتْ sawurttı: " أَلْ أَانْكَرْتَرِغْ سَفُرَّتْ ol anğar tarığ
sawurttı = o, ona buğday sawurttu".
Başkası da böyledir, (سَفُرَّتْمَاق - سَفُرَّتْمَاق
sawurtur - sawurtmak).

سَكَّرَتْ sekirtti: " أَلْ أَاتْ سَكَّرَتْ ol at sekirtti = o,
at koşturdu". Başkası da böyledir,
(سَكَّرْتْمَاق - سَكَّرْتْمَاق sekirtür - se-
kirtmek).

كَاغُرَّتْ keçürtti: " أَلْ أَانْكَرْ سَوْفْ جَاغُرَّتْ ol anğar suf
keçürtti = o, ona suyu geçirtti". Baş-
kası için bir iş geçirirse yine böyle

denir, (كَجْرْتًا - كَجْرْتًا keçürtür - keçürtmek).

Bu ayrimdan emir kalıbı dört harf üzerinedir: " كَجْرْتًا seKirt" kelimesi gibi, "atı koştur" demektir. Bu kelime söylenişte üç harflidir.

İsmi fail, ismi meful, mekân, zaman, âlet isimleri yukarıdaki ayrimlarda söylenildiği üzere ölçümlenir; kural değişmez, bir düzeye yürür.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

أَلَا يَلْتَفَا يaltga: Bir şeyle alay etme. "أَلَا يَلْتَفَا يaltga

ol anı yaltga kıldı = o, onunla alay etti, maskaraya aldı".

يَلْدُرُقُ يaldruk: "يَلْدُرُقُ يaldruk neng = cilâlı

leğen gibi parlak nesne". Başkası da böyledir. Yalabuk kariya "يَلْدُرُقُ أَشْلَارُ يaldruk işler" denir ki, "süslü kadın" demektir. Bu son iki kelimeye ي harfi ötre dahi yapılır.

يَرْتَمِقُ yartmak: Para. Uygurca [+].

+
+ +

[+] Bu kelime yazma ve basma nüshalarda يَرْتَمِقُ şeklinde çıkmış ise de doğru değildir. Doğrusu "يَرْتَمِقُ yartmak" olacaktır. Brockelmann da bu şekilde düzeltmiştir. Bize tanık olacak kuvvetli bir şey de yazma nüshada yapılmış olan bir kazıntıdır. Bu kazıntıdan anlaşıldığına göre önceden bu kelime يَرْتَمِقُ imlâsında iken sonradan düzeltilmek istenirken büsbütün bozulmuştur. B. A.

يَرْسَغُ yarsgag: Dağda veya başka yerde ayağın kaya-
bileceği yer.

+
+

BU AYRIMIN BAŞKA TÜRLÜSÜ

يَلْدُرْغَا yoldruga: Kılıç gibi uzunca bir bitkidir.

Bu kelimedeki د harfi harekelenerek

" يَلْدُرْغَا yoldurga" dahi denir.

أَيَايَرْسَكُو ayayarsgu: Yarasa. Çiğilce. Bir takımları

" يَارِيسَا yarısa" derler.

+
+

SONU HARFİ İLLETLİ OLAN

يَرِينْغَا yorinçga: Yonca.

يِيلِينْغَا yılınçga: " يِيلِينْغَا أَشْ yılınçga aş = tadı,
tuzu, yağı olmıyan yemek".

يُمُرْتْغَا yumurtga: Yumurta. Bütün kuşların yumurtası-
na, insanların ve hayvanların taşakla-
rına da " يُمُرْتْغَا yumurtga" denir.

يُمُرْتْغَا يَمُرْتْغَا يَمُرْتْغَا يَمُرْتْغَا yımirtga: " يَمُرْتْغَا يَمُرْتْغَا يَمُرْتْغَا يَمُرْتْغَا yımirtga yağ = kendi-
sinde danar bulunmıyan ispanak, karnı-
bahar gibi taze ve gevrek olan her ta-
ze yeşillik". Hıyar gibi gevşek olan
her nesneye " يَمُرْتْغَا yımirtga" denir.

+
+

يَادِثِي yadhtı: "أَلْ يَادِثِي نَانِكْنِي" ol yadhtı neng-
ni = o, bir nesneyi yaydı", (sofra üze-
rine ekmek ve ekmeğe benzer şeyleri yay-
dı), (يَادِثِي - يَادِثِي yadhar -
yadhmak) [+].

يُودِثِي yodhtı: "أَلْ تَبْرَاقُ يُوْرِنْدُنْ يُوْدِثِي" ol toprak yū-
zindin yodhtı = o, yüzünden toprağı sil-
di", " أَلْ بِيْتِكُ يُوْدِثِي ol bitik yodhtı =
o, yazıyı bozdu, sildi, mahvetti". Baş-
kası da böyledir, (يُوْدِثِي - يُوْدِثِي yodhar -
yodhmak).

يُودِثِي yūdhtı: "أَلْ يُلْكُ يُوْدِثِي" ol yük yūdhtı = o,
yük yükledi", (يُوْدِثِي - يُوْدِثِي yūdher-
yūdhemek).

يِيدِثِي yidhtı: "أَلْ يِتْكَأُ يِيدِثِي" ol yetgek yidhtı =
o, eşya bohçasını veya heybeyi toparla-
dı, uçlarını birleştirdi", (يِيدِثِي - يِيدِثِي yidher -
yidhemek).

+
+

[+] Bu bölümde bulunan üç fiil başlığa uymamaktadır. Bu bölümde dahi iki sâkini bir arada toplamış olan kelimelerin getirilmesi lazımdı. Halbuki bu kelimelerde iki sâkin yoktur. Olsa olsa bu iş şöyle açıklanabilir. Kaşgarlı dilimizin gerek sözcük ve gerek kuralca arap dilinden geri kalmadığını ve arapça ile atbaşı beraber yürüdüğünü söyleyip durmaktadır. Bu hale göre şu üç kelime de arap dilindeki kurallar göz önüne alınacak olursa iki sâkin bir arada toplanmış demektir. Çünkü arap dili kuralınca kendinden evvelki harf üstün olsa الف, kendinden evvelki harf esre olan ي, kendinden evvelki harf ötre olan و harfleri sâkin birer harf sayılır. Buna binaen yukarıdaki يَادِثِي, يِيدِثِي, يُوْدِثِي kelimeleri iki sâkinli kelimelerden ibaret olmuş olur. B. A.

یورتی yorttı: " اتلیغ یورتی = atlı
دört nala koşturdu", (یرتاز - یرتاق,
yortur - yortmak). Bir lûgatte " یرتاز-
yortar"dır.

ییرتی yırttı: " ال تونز ییرتی = o,
elbisesini yırttı", (یرتاز - یرتاق,
yırtar - yırtmak).

یغدی yençdi: " ال قاغوغ یغدی ol kagunuğ
yençdi = o, kavunu yere vurdu ve aya-
ğıyle ezdi". Bir şeyi bir kimse dişle-
riyle ısırarak parçalarını birbirine
katarsa yine böyle denir, (یغاز - یغماک,
yençer - yençmek).

یلقدی yalkdı: " ال یاغقا یلقدی ol yağka yalk-
dı = o, yağa kandı, bıktı", (یلقاز -
یلقماک yalkar - yalkmak). Şu savda
dahı gelmiştir: " کونیا - اذکون یلقسا یما
یلقسا یما یما کون اذکون yalksa yeme yağ edhgü,
köyse yeme kün edhgü = bıksa yine yağ
iyi, yaksa yine gün iyi", (insan ne ka-
dar yağdan bıksa da yağ yine tatsız,
tuzsuz yemekten daha hayırlıdır; güneş
her ne kadar yaksa da sisten, pustan
daha iyidir).

یولدی yolkdı: " تا شرتنک اذاق یولدی
yolkın yolkdı = taş onun ayağını sıyırdı".

Herhangi bir nesne bir şeyde sıyrık ve çatlak yaparsa yine böyle denir, (يُلْقَاز - يُلْقِمَاق) yolkar - yolkmak).
 يُلْقِدِي yolkdı: " اَلْ اَنْدِي نَانِكْ يُلْقِدِي " ol andın neğ yolkdı = o, ondan bir şey yoldu, çıkardı, soydu". Bunun anlamı "o, ondan bir şey faydalandı, bir şey elde etti" demektir. (يُلْقَاز - يُلْقِمَاق) yolkar - yolkmak).

+
+ +

BU AYRIMDAN DÖRTLÜLER

يَبْرِقِي yapurttı: " اَلْ سُوْزُكْ يَبْرِقِي " ol sözüğ yapurttı = o, sözün gizlenmesini emretti".

Bir işin gizlenmesi emrolunduğu zamanda böyle denir. " اَلْ يَبْرِقْ يَبْرِقِي " ol yerig yapurttı = o, yeri düzledi".

Herhangi dağınık bir şeyin parçalarını birbirine katarsa yine böyle denir, (يَبْرِتْر - يَبْرِتْمَاق) yapurtur - yapurtmak).

يَشْرَقِي yaşarttı: " يَغْمُرْ اَوْغْ يَشْرَقِي " yağmur otuğ yaşarttı = yağmur otu yeşertti", (يَشْرَقِي - يَشْرَقِي) yaşartur - yaşartmak).

يَغْرُقِي yogurttı: " اَلْ اَنْكْرْ اَوْغْ يَغْرُقِي " ol anğar un yogurttı = o, ona un yogurttu, hamur yogurttu", (يَغْرُقِي - يَغْرُقِي) yogurtur - yogurtmak).

يُكْرَبُ yügürtti: " أَلْأَفِيْ كُرْبِيْ ol anı yügürtti = o, onu koşturdu", (يُكْرَبُ - يُكْرَبُ) yügürtür - yügürtmek).

+
+ +

BU AYRIMDAN BAŞKA BİR ÇEŞİT

يَلْدَرْدِيْ yaldradı: " كُوْنُ يَلْدَرْدِيْ kün yaldradı = güneş az ışdı, az parladı". Şimşek ve ateş ve buna benzer şeyler az yaldrarsa yine böyle denir, (يَلْدَرْدِيْ - يَلْدَرْدِيْ) yaldrır - yaldrımak) [+].

يَوْلْدَرْدِيْ yoldradı: " قَلِيْ يَوْلْدَرْدِيْ kılıç yoldradı = kılıç parladı". Herhangi bir cevher ve maden parlarsa yine böyle denir; ی harfi üstün olursa ışık anlamıdır, ی harfi ötre olursa herhangi bir cevherin, madenin parlaması anlamıdır. (يَوْلْدَرْدِيْ - يَوْلْدَرْدِيْ) yoldrır - yoldrımak).

+
+ +

BUNUN MENKUSU

اِيْنِجْ inç: İçi sâkin, yüreği dölek. Buradan alınarak " كَنْكَلْ اِيْنِجْمُوْ köngül inçmü" denir ki, "yürek dölek mi" demektir. " اِيْنِجْ كَنْدْ inç kend", (peçe-

[+] Metinde ikinci defa yazılmış olan يَلْدَرْدِيْ kelimesi fazladır, biz almadık. B. A.

li) adındaki karganmış kimsenin şehridir; harap olmuştur.

كأنج keng: Çocuk. Hayvanların küçüğüne de böyle denir.

كأنج ليو keng liyü: Hanların düğünlerinde veya bayramlarda otuz arşın yüksekliğinde ve minare gibi, yağma edilmek için yapılmış bir sofradır.

+
+ +

BUNLARIN DÖRTLÜSÜ

كافغر [+]kafgar: Safran renginde ipek kumaş.

بارلغ barlıg: " بارلغ آر = zengin, mallı kimse".

اوزلك özlük: Hususî, (hususî at). Herhangi bir şeyi adam kendisine ayırırsa yine böyle denir.

+
+ +

BU AYRIMDAN FİİLLER

ايدتی idhti: " اَلْمَنَاآتُ اِيذْتِي ol manğa at idhti = o, bana at gönderdi". Başkası da böyledir, " تَنْكُرِي يَلَوِجْ اِيذْتِي Tengri yalavağ idhti = Tanrı Peygamber gönderdi", (ايدماق - اينور - idhur - idhmak).

[+] Kaşgarlı burada da yukarıda geçmiş olan يوذتی gibi, bu kelimeleri de iki sâkinli saymıştır. B. A.

[+] بیدتی bédhti: "أَنْكَ كَوْزِي سِدْتِي" anıñ közi bédhti = onun gözü zayıf gördü", (بیدار- بیدمك) bédher - bédhnek).

بودتی budhti: "أَرْتُلْمَغْقَا بُودْتِي" er tumluğka budhti = adam soğukta buydu, dondu ve öldü", (بودار- بودماق) budhar - budhmak).

تودتی todhti: "مِنْكَ قِرَزْ تُوْدْتِي" mening karın todhti = benim karnım doydu", (تودار- تودماق) todhar - todhmak), "تودور todhur" dahi denir.

تیدتی tıdhti: "أَلْ أِنِي أَشْقَاتِيْدْتِي" ol anı aşka tıdhti = o, onu yemekten alıkoydu", (yemeğe engel oldu). Herhangi bir engel oluş için de böyle denir, (تیدار- تیدماق) tıdhar - tıdhmak).

سودتی sudhti: "أَرْ سُوْدْتِي" er sudhti = adam tükürdü". Başkası da böyledir, (سودار- سودماق) sudhar - sudhmak). Şu savda dahi gelmiştir: "كُوْكَاسُوْدْسَايُوْزْكَاشُوْر" kökge sudhsa yüzge tüşür = göğe tükürse yüze düşer", (göğe tüküren adamın yüzüne tükürüğü düşer). Bu sav, büyük adamlarla düşmanlık etmemekle emrolunan

[+] Bu kelime metinde بیدتی şeklinde ise de bize kalırsa "بیدتی bédhti" olmalıdır. Çünkü burada, birçok yerlerde olduğu gibi, Kaşgarlı fiilleri alfabe sırasıyla yazmıştır. Buna binaen الف ten sonra ب harfinin gelmesi lâzımdır. Nitekim bu kelimedden sonra gelen fiil dahi ب ile gelmiştir. B. A.

kıgı için söylenir; çünkü, göge karşı
tükrülen tükrüğün yüze düştüğü gibi,
kendisinden büyükle duşmanlık eden
kimsenin duşmanlığının izeri yine ken-
disine döner.

سِيدْتِي sidhti: " اَر سِيدْتِي er sidhti = adam i-
şedi". Başkası da böyledir, (سِيدَاَر -
سِيدْمَاك sidher - sidhnek) [+].

قَاذْتِي kadhti: " اَر قَاذْتِي er kadhti = adam ti-
piden öldü", (قَاذِمَاق -
قَاذَار - قَاذِمَاك kadhar - kadhmak).

قُوذْتِي kodhti: " اَلْ اِشْرُقُوذْتِي ol işin kodhti = o,
işini koydu, bıraktı". Herhangi bir
şeyi bırakırsa yine böyle denir, (قُوذُور -
قُوذْمَاو kodhur - kodhmak). Şu beyitte
dahî gelmiştir:

اَعْلَمُ سَنَكَ قَدْ زَمَنْ اَرْدَمُ اَكْتُ خَمَارُو
بَلْكَ اَرِكَ بَلْبُ سَنْ بَقْدُ اَنِكَ تَبَارُو

Oğlum sanğa kodhurmen erdem öğüt xumaru
Bilge eriğ bulup sen bakkıl anıñğ tabaru
"Oğlum sana fazilet, öğüt, miras bira-
kıyorum. Bilgin bir adam bularak onun
tarafına bak".

(Evlâdım sana fazilet ve edep bırakı-

[+] Bugün bu kelime Anadolu köylerinde ve kasabalarında
"siydi" şeklinde kullanılmaktadır. Fakat yalnız köpekler
için kullanılır. B. A.

yorum. Akıllı bir bilgin bulduğunda
ona yaklaş, ondan faydalan).

كَذْتِي kedhti: " اَرْتُونْ كَاذْتِي er ton kedhti = a-
dam elbise giydi". Başkası da böyle-
dir, (كَاذْمَاكْ kedher -
kedhnek).

كُوذْتِي küdhti: " اَلْمَنْ كُوذْتِي ol meni küdhti = o,
beni gözledi" (intizar etti), " اَلْقُوَى
كُوذْتِي ol koy küdhti = o, koyun güt-
tü". Başkası da böyledir, (كُوذَارْ -
كُوذْمَاكْ küdher - küdhek). Oğuzca.

+
+

DÖRT HARFLİLER

زَانْبِي zanbı: Gece öten ve çekirgeye benzeyen bir
böcek, orak kuşu. " زَانْبِي آرْتْ Zanbı
art", " كُوڭڭار باشي Koçğar başı" ile
" بَلَا سَاغُونْ Balasagun" arasında bir
dağ geçidi".

سَاوْچِي sawçı: Yüce Tanrının gönderdiği yalavaç,
Peygamber . Bu kelime, haber anlamına
olan " سَاوْ saw"dan gelmiştir, " سَاوْ
saw", "söz, atalar sözü" anlamlarına-
dır; Peygamber de bunları eriştirir.

سَاوْچِي sawçı: Elçi. Bu, hısım ve dünür arasında ya-
zı ile gidip gelen kişidir. Oğuzca.

كَاڭرُو kerjü: Tüfekte atılan yuvarlak taneler. İki

çıkak arasındaki ^ث ile.

سَالِحِي salcı: Aşçı. Mutfakta bulunan kimse. Asıl dilde böyle iken sonradan aşçı bıçağına dahi "سَالِحِي بِجَالِكْ" salcı bıçak" denilmiştir.

جَاوَلِي çawlı: Kendisiyle ateş yakılan kaysı ve ceviz kabukları.

جَوَلِي çowlı: Tutmaç süzgeçi. Bu, taze dallardan kepçe gibi örülerek yapılır [+].

كَاوَلِي kewli: Irmak ağzı.

Bu üç kelime Kencekçedir.

+
+ +

BUNUN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

أَسْرَتُوْغُوْ asurtgu: "أَسْرَتُوْغُوْ" asurtgu ot = aksırtan ot".

أَغْرَتُوْ agartgu: Şerbet gibi buğdaydan yapılan şarap, içki.

أَسْرَتُوْغُوْ asurtguk: "أَسْرَتُوْغُوْ" asurtguk er = anlayırlı adam, akıllı görünen kişi".

أَمِيرْجَا emirçge: Kıkırdak.

قَلْدُرْغَا kaldruğa: "قَلْدُرْغَا" kaldruğa ton = hışırtı yapan elbise". Kâğıt ve kâğıt

[+] Bu kelime yazma nüshada جَوَلِي ve basma nüshada جَوَلِي şeklinde yazılmış ise de ikisi de yanlış olmalıdır. Çünkü yukarıda dahi söylediğimize göre kelime ve harfi harekeli olmayıp sâkin olacaktır. Şu hale göre kelimenin "جَوَلِي çowlı" olması gerektir. B. A.

gibi hışırtı yapan herhangi bir şey için de böyle denir.

+
+ +

BU AYRIMDAN FİLLER

اَرْتَلادِي artladı: "أَلْ أَنْزَلْتَلادِي ol anı artladı = o, onu tokatladı, sille vurdu", (اَرْتَلادِي-اَرْتَلادِي artlar - artlamak).

اِرْتَلادِي ırkladı: "قَامَ اِرْتَلادِي kam ırkladı = şaman kâhinlik etti, ırka baktı" [+]. (اِرْتَلادِي-اِرْتَلادِي ırklar - ırklamak).

اِرْتَلادِي erkledi: "أَلْ يَرِكْ اِرْتَلادِي ol yerig erkledi = o, yeri çığnedi, bastı". Başkası da böyledir, (اِرْتَلادِي-اِرْتَلادِي erkler - erklemek). Bu kelime "اِرْتَلادِي erkledi" şeklinde dahi kullanılır.

اِرْتَلادِي örkledi: "أَلْ اِتْعَ اِرْتَلادِي ol atıg örkledi = o, atı örkledi, atı tavlada sıkı sıkıya, sıkıca bağladı", (اِرْتَلادِي-اِرْتَلادِي örkler - örklemek).

اِرْتَلادِي turpladı: "أَرْتُرْ اِرْتَلادِي نَانِجِي er turpladı nengni = adam bir şeyin örneğini yaptı, ölçümlendi", (اِرْتَلادِي-اِرْتَلادِي turplar - turplamak).

اِرْتَلادِي süriledi: "أَلْ اِرْتَلادِي اِرْتَلادِي ol erngek bile süriledi = adam parmağıyla

[+] Batı Anadolu'da ve hele Kütahya vilâyetinin bazı yerlerinde "ırka bakmak", "fala bakmak" anlamındadır. B. A.

kur'a çekti", (سُرِيْلَارْ - سُرِيْلَامَاكْ)
süriler - sürilemek) [+].

كُرِيْلَادِي küriledi: "أَلْ قُرِيْلَادِي ol kuzu küri-
ledi = o, kuzu kızarttı", (yerde bir
çukur açarak kuzuyu kebab etti", (كُرِيْلَارْ-),
كُرِيْلَامَاكْ küriler - kürilemek) [++].

سَرْتَلَادِي sartladı: "أَلْ أِنِي سَرْتَلَادِي ol anı sartladı =
o, onu sartladı", (o, onu tecimen
-tacir- saydı), (سَرْتَلَامَاقْ),
sartlar - sartlamak).

سِرْتَلَادِي sirtladı: "يِي سِرْتَلَادِي yıpnı sirtladı = o,
hayvan kuyruğunu, at kuyruğunu iple
büktü". Bir adam küçük bir dere den
yukarı doğru çıkarsa yine böyle de-
nir, Oğuzca. (سِرْتَلَامَاقْ - سِرْتَلَامَاقْ)
sirtlar - sirtlamak) [+++].

[+] Basma nüshada سُرِيْلَامَاكْ şeklinde gördüğünüz bu kelime yazma nüshada dahi önceden bu şekilde iken sonradan bir düzeltme görerek سُرِيْلَامَاقْ şekline konulmuştur. Bundan başka bu kelimenin yazılışı bizce yanlış olmalıdır. Bu ayrıma uymak için kelimenin üçüncü harfi herhalde sahih harflerden biri olacaktır. Bu harf ayrımın gereğine göre ب olsa gerektir. Şu hale göre kelime "سُرْتَلَادِي surpladı" olacaktır, düşünüle. B. A.

[++] Bu kelime de yukarıdaki kelime gibi yanlış olmalıdır. Yukarıdaki düşünce, olduğu gibi burada da düşünülebilir. Doğrusu "كُرِيْلَادِي kürpledi" olmalıdır. B. A.

[+++] Bu fiil yazma nüshada سِرْتَلَامَاقْ, سِرْتَلَارْ, سِرْتَلَادِي şekindedir. Burada yanlışlık yapılmış olduğuna şüphe yoktur. Kelimenin üçüncü harfi olan ت nin altına iki nokta konarak ی ye benzetilmiş. Bundan başka muzari ve mastarının birinci harfi olan س harfinin üzerindeki üstünler gizilmiş. Bu hale göre س harflerinin esre yapılacağına şüphe yoktur. "Ufak bir dere den yukarıya doğru çıkmak", anlamına gelmiş olduğuna bakılırsa kelimenin kökünün "سِرْت" sirt olduğunda şüphe yoktur. Bundan başka bu fiillerin ayrıma uymaları için kendilerinde ی bulunmaması gerektir. Nitekim bu kelime Dv.I, 287 de geçmiştir. B. A.

[+] قَرْتَلادى kirtladı: " اُلْ اَرِكْ قَرْتَلادى ol erig kirtladı = o, onun huyunu kötü saydı". Bir yarayı iyi ederse yine böyle denir, (قَرْتَلاماق - قَرْتَلارُ - قَرْتَلاماق kirtlar - kirtlamak)[++].

تُرْتَلادى turkladı: " اُلْ يِرْتُرْتَلادى ol yer turkladı = o, yeri enine boyuna ölçtü". A-tın vücudunu ölçse ve başka şey ölçse yine böyle denir, (تُرْتَلادى - تُرْتَلاماق) turklar - turklamak).

بِرْتَلادى berkleği: " اُلْ تَوَارِنُ بَرْتَلادى ol tavarın berkleği = o, malını sakladı". İnsanı ve başka şeyi hapsederse ve herhangi bir şey saklarsa yine böyle denir, (بَرْتَلادى - بَرْتَلاماق) berkler - berkle-mek). Aslı " بَرْتَلادى bekledi"dir. Bu da "muhafaza edilen ve tahkim edilmiş olan yer" anlamına gelen " بَرْتَلادى berk yer"den gelmiş olabilir.

تَرْتَلادى terkledi: " اُلْ اِبْتِغِ تَرْتَلادى ol ışık terkledi = o, işini ıvıd, acele etti", (تَرْتَلادى - تَرْتَلاماق) terkler - terkle-mek).

[+] Bu fiil yazma nüshada قَرْتَلادى şeklinde yazılmış iken ufak bir düzeltme görerek ق harfinin üzerindeki üstün göy-
lece × çizilmiş, kelime قَرْتَلادى şeklinde bırakılmış. Dv.
I, 287, 8 de geçen " قَرْتَلادى kirt" kelimesi bu fiile esas ol-
muştur. B. A.

[++] Bu kelimeler her iki nüshada dahi yanlış yazılmıştır. Yu-
karıdaki tanığımız bizim iyi görmüş olduğumuzu gösterir.
Biz doğrusunu yazdık. B. A.

تُرْكَلَدِي türkledi: "أَلْ مَبْنِي تُرْكَلَدِي" ol meni türkledi = o, beni Türklerden saydı". Bir kimseyi Acem sayarsa yine böyledir [+]. (تُرْكَلَدِي-تُرْكَلَدِي) türkler-türklemek).

Bu ayırmadan emir sıygası beş harf üzerinedir: "بِرْكَلَا berkla" şeklindedir, "بِرْكَلَانَا نَكْنِي berkla nengni" denir ki, "nesneyi muhkemleştir" demektir. Ve yine "سُرِيْلَا sürile" denir ki, "kur'a çek" demektir [++]. Bu kelimelerin yapısı söyleyişte dördüldür. Bu kelimeler dört harfliler üzerine yükletilmiştir. Çünkü sâkinlerden biri söyleyişte açıkça meydana çıkmaz. Bu yüzden şair için bu iki harfi bir harf saymak caizdir. Nitekim bunun başka kurallarını ve çekmelerini söyledik. Yukarıda geçmiş olan ayrımlar üzerine ölçümlenebilir.

Bu ayırım üç yolda yürür:

Birincisi: Fiil, söylenen şey cümlesinden sayılmak anlamınadır:

"تُرْكَلَدِي türkledi" gibi, "Türk saydı" demektir.

[+] Araplara göre, Arap olmıyan her millet Acem sayılır. B. A.

[++] Bu kelimenin yazılışı şüphelidir. Bu husustaki düşüncemiz yukarıda "sürilemek" kelimesinde geçmiştir. B. A.

İkincisi: Ortası sâkin iki harfli isimlerden yapılmış fiil olmasıdır. "تَوَى قُرْتَلَادَى" tevey kurtladı" gibi, "deveden kurt çıkardı" demektir. Başkası da böyledir.

Üçüncüsü: Bu anlamlardan hiç birisi beklenmiyerek kelime kendi öz anlamına gelmektedir. "أُل تَوَارِنُ الْقَدَى" ol tavarın alkıdı = o, malını batırdı" , "أَرَى الْقَدَى" er yalkdı = adam yağlı yemekten bıktı" demektir.

+
+ +

DÖRT HARFLİLER

تُلْدَرَادَى tuldradı: "تَوَى تُلْدَرَادَى" tuy tuldradı = halk her yandan dağıldı", (تُلْدَرَارُ - تُلْدَرَامَقْ tuldrar - tuldramak).

قَلْدَرَادَى kaldradı: "تَوَى قَلْدَرَادَى" ton kaldradı = elbise hışırdadı" [+]. Başkası da böyledir, (قَلْدَرَارُ - قَلْدَرَامَقْ kaldrar - kaldramak).

چَالْدَرَادَى çaldradı: "تَاشْ جَالْدَرَادَى" taş çaldradı = taş ses verdi", (çakıl, çağıl çuğul etti). Başkası da böyledir. Zincir ve zincire

[+] Yazma ve basma nüshalarda bu fiiller قَلْدَرَادَى، قَلْدَرَارُ، قَلْدَرَامَقْ şeklinde yazılmış ise de yanlıştır. Bu kelime yukarıda dahî geçmiştir. Ayrıma uymak için > harfi sâkin olarak kelime bizim yazdığımız şekli alacaktır. B. A.

benzer şeyler yere düğüp te ses verir-
se yine böyle denir, (جَلْدُ رَامَاقْ
çaldramak) [+].

كُلْدُرَادِيْ küldredi: " تَاشُ قُدُغُ اِحْرَاكُلْدُرَادِيْ taş kudhuğ
içre küldredi = taş kuyunun içinde kül-
dür küldür etti", (taş kuyuda ses ver-
di ve derinliğini bildirdi). (كُلْدُرَادُ -
كُلْدُرَر - küldremek)[++].

+ +

BU AYRIMDAN ج LI GUNNE

اُتُنْجُ ütünç: ödünç. " مَن اَنْكَارِ مَاقِ اُتُنْجُ بَرْدُومُ men anğar
yarmak ütünç berdim = ben ona ödünç
para verdim". Oğuzca.

اُتُنْجُ utanç: " اُتُنْجُ اِيشُ [+++] utanç iş = utanı-
lacak iş". Oğuzca.

اُجُنْجُ üçünç: Sayıda üçüncü. Bu, kuraldır; şöyle
olur: Kendisinden önceki sayıdan son-

[+] Bu fiiller de yanlıştır. Yukarıdaki görüş burada da yürür.
Biz doğrusunu yazdık. B. A.

[++] Bu üç fiil metinde şu şekildedir: كُلْدُرَادِيْ - كُلْدُرَادُ - كُلْدُرَامَاقْ
Bize kalırsa yukarıda dahi söylediğimiz üzere bu yazılış
ta yanlıştır olmalıdır. Ayrımına uyması için > harfinin sâ-
kin bulunması gerektir. Biz doğru bildiğimiz şekilde yaz-
dık. B. A.

[+++] Bu kelime basma nüshada اُتُنْجُ şeklinde çıkmıştır. Yazma
nüshada dahi bu kelime önceden اُتُنْجُ şeklinde iken sonra-
dan ت harfinin üzerine bir de üstün konulmuştur. Şu hel-
de kelimenin " اُتُنْجُ utanç" şeklinde dahi kullanılması
caiz olduğu gösterilmiş oluyor. Bununla beraber Dv.I, 118
de " اُتُنْجُ utanç" şeklinde geçmiştir. B. A.

ra gelen bir sayı anlamı murat edildiği zaman -(on)dan aşağıda bulunan- her sayının sonuna ن , ج getirilir: "تۆرتۈنچ" törtünç, "بەشۈنچ" beşünç gibi. Asılları "تۆرت" tört ve "بەش" beş kelimeleridir.

Bu, yukarıdaki gibi onar, onar giden kök sayılarda da böyle yapılır; "اونۇنچ" onunç, "يېگىرمىنچ" yigirmenç gibi. "Yigirmenç" on dokuzdan sonra gelen sayı demektir. Bu, değişmez bir kuraldır.

ارۈنچ erinç: "Umulur ki, bolaki, belki" anlamlarınadır. "ال بَرْدِي آرۈنچ" ol bardı erinç" denir ki, "o, bolaki vardı" demektir.

ارۈنچ orunç: Rüşvet.

ارۈنچ erinç: Nimet ve bolluk içinde bulunmak. Bolluk içerisinde agıp dönmek. Bir takım diyeleklerde bu kelime iki çıkak arasındaki ڤ ile "ارۈنچ" erinç" şeklindedir.

اۋۈنچ awınç: Avırma, bir şeyle ünsiyet peyda etmek.

اۋۈنچ ikinç: "اۋۈنچ نەنچ" ikinç neng = ikinci nesne".

اۋۈنچ ökünç: Pişmanlık. "اۋۈنچ قەلدى" ol anğar ökünç kıldı = o, ona pişman oldu".

اۋۈنچ ögünç: Ögünme.

- [+] اِلِنِجْ ulinç: " اِلِنِجْ يُولُ ulinç yol = eğri büğ-
rü, büküntülü yol, düz olmıyan yol".
- اِلِنِجْ ilenç: Bozukluğu meydana çıkan bir işte yol
gösteren kişiyi kınayış.
- اُمُنِجْ umunç: Umma, umut etmek. " اُمُنِجْ تَنْكِرِيكَا umunç
Tengriğe = umuş Tanrıya, umut Tanrıdan".
- اِنَانِجْ inanç: İnanılan, güvenilen. Bu sözden alın-
arak " اِنَانِجْ بَيْكْ Inanç Beg" denir, "ken-
disine güvenilen bey" demektir.
- اُونِجْ onunç: " اُونِجْ يَرْمَاقْ onunç yarmak = onuncu
para". Başkası da böyledir.

+ +

BU AYRIMDAN FİİL

اَلْ مَنكَا يِنِجْكَ لَنْدِي yinçgelendi: " ol manğa
yinçgelendi = o, bana alçak gönüllülük
etti", " اَلْ قِيَزْغِ يِنِجْكَ لَنْدِي ol kızış
yinçgelendi = o, kızı odalık edindi",
" قُلْ تَنْكِرِيكَا يِنِجْكَ لَنْدِي kul Tengriğe
yinçgelendi = kul Tanrıya karşı küçük-
lük gösterdi, tanrıgenlik etti, taptı,
oruç tuttu, namaz kıldı, korktu" ,
(يِنِجْكَ لَنْدِي - اَلْ نُوْرُ - يِنِجْكَ لَنْدِي)
yinçgelenmek).

İki sâkini bir arada toplıyan
kitap bitti. Bu, sekiz kitabın sonu-

[+] Bu kelime hakkında tercümemizin C.I,133 teki haşiyemize
bakıla. B. A.

dur. Ögüş âlemlerin Tanrısı içindi

Hüseyin Oğlu Mahmut der ki Türk dilinin kelimelerini toplamak, kurallarını ve usullerini bildirmek, ölçülerini açıklamak, ayrımlarını, hülûmlerini sıralamak yolunda kitabın baş tarafında şart koşmuştuk (söz ve miştik). Bu sözüme yerine geldi; dilek elde edildi. Kitaptan, artık olanları, yersiz olanları, düşük olanları, boş olanları attım.

Kitap sona kadar yayılsın, ebedî bir azık olarak kalsın. Artık kitabımız burada bitsin.

Ebedî ögüş Tanrıya, sonsuz emsenlik Yalavaçına ve onun bütün âl ve evlâdına.

Savalı, sonra da Şamlı, Mehmet bin Ebî Bekir ibni ebi'l Feth (Tanrı onu bağışlasın) bu kitabı asıl nüshadan çektiği gün 664 senesi Şevvalinin 27 nci Pazar günü idi.

Kaşgarlı'nın el yazısıyla yazılmış olan nüshanın son parçasının suretini alıyorum:

(Kitaba 464 senesinin Cemaziyel evvel başlarında, (gurreinde)

başlandı ve dört kere yazıldıktan ve düzenlendikten sonra 466 senesinin Cemaziyel âhirinin 12 nci gündü bitmiştir.

Gç, kudret ancak Ulu ve Büyük Tanrı iledir; o bize yeter; o ne güzel vekildir.

K İ T A P B İ T T İ

قَتُّ سِيْنِي جُغِيْلَادِي تَنَكْتُ بَاكُنْ يَغِيْلَادِي
قِيْ اَقْبُ رَغِيْلَادِي بِيْنُ سُوْفُنْ قِرْلُ سَغْدِي

Katun sini çogıladı

Tengüt begin yağıladı

Kanı akıp jagıladı

Boyun suwın kızıl sagdı

"Katun sini bağırdı, çağırdı. Tengüt Beyi ile duşmanlaştı. Kanı akıp çağladı. Boynunun suyunu kızıl sağıdı".

(Katun sini -burası bir yerin adıdır; Tengütlerle Çin arasındadır- halkı ile Tengüt halkı çarpıştılar. Katun sini halkı bağırdı, çağırdı, haykırdı. Tengütlerin Beyi ile duşmanlaştı. Su çağlar gibi kanları çağlıyarak aktı. Boyunlarından kırmızı su sağıldı. Bu, kan demektir).

سَغُولَادِي saguladı: " آرَبُغْدَايُ سَغُولَادِي er bugday saguladı = adam buğdayı ölçekledi". Başkası da böyledir, (سَغُولَا رُ - سَغُولَا مَاق) sagular - sagulamak).

جِيْغِيْلَادِي çıfıladı: " كُبُ جِيْغِيْلَادِي küp çıfıladı = küp çıgıl çıgıl ses verdi". Şıra kaynarken ses verirse yine böyle denir, (جِيْغِيْلَارُ) çıfıllar - çıfıllamak).

تَقُولَادِي tokuladı: " آرَقِيْشُ تَقُولَادِي er kadhiş tokula-

كُيَلَدِي küyeledi: " er kidhiz küyeledi = adam keçenin güvesini silkti, keçeyi güveden kurtardı ve korudu". Başkası da böyledir, كُيَلَاز - كُيَلَامَاكْ küyeler - küyelemek).

Bu ayrımda kural, bundan evvelki ayrımda söylemiş olduğumuz gibidir. Bu ayrım bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Aslı dört harfli olan üçlü isimdir. Kendisine لَادِي getirilerek fiil yapılır ve adı verilen fiilde işliyenin bir iş işlemesi anlamına gelir. " er ton karaladı" gibi, "adam elbiseyi karaladı" demektir. " yer karıladı" dahi böyledir, "yeri ölçtü" demektir.

İkincisi: Bir isme لَادِي getirilerek fiil yapıldığında o ismin adı verilen şeye nispet olunması anlamına gelir. " ol eriğ akıladı = o, adamı selekliğe (cömertliğe) nispet etti, selekledi" ve " ol anı karıladı = o, onu ihtiyarlığa nispet etti", gibi.

Üçüncüsü: Başka anlam beklenmiyerek fiilin ancak öz anlamına gelmesidir. " ol anı kıladı" gibi.